

Tuberkuloosia vastaan Pitäjänmäen lastenkodissa 1910–1949

Helsingin yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Historia
Carita Kurumaa
Toukokuu 2023

Tiivistelmä

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Historian maisteriohjelma

Opintosuunta: Historia

Tekijä: Carita Kurumaa

Työn nimi: Tuberkuloosia vastaan Pitäjänmäen lastenkodissa 1910–1949

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Toukokuu 2023

Sivumäärä: 47

Avainsanat: lastenkoti, tuberkuloosi, lastensuojelu, diakonissalaitos, 1900-luku

Ohjaaja tai ohjaajat: Niklas Jensen-Eriksen

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto (E-thesis)

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Maisterintutkielmassani käsitelen Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin toimintaa 1910–1940-luvuilla. Lastenkoti perustettiin tuberkuloosia sairastavia ja tuberkuloositartunnan vaarassa olevia lapsia varten. Tuberkuloosi oli 1900-luvun alussa nopeasti leviävä ja hengenvaarallinen tauti, minkä vuoksi lapsien suojelu tartunnalta oli tärkeää.

Tarkastelen Pitäjänmäen lastenkotia seuraavien tutkimuskysymyksien avulla: Miksi ja keitä varten Pitäjänmäen lastenkoti perustettiin? Miten lastenkodin olosuhteet kehittyivät ensimmäisen neljän vuosikymmenen saatossa, ja miten ajan yhteiskunnalliset muutokset näkyivät laitoksessa? Miten maailmansodat vaikuttivat lastenkodin toimintaan? Miten tuberkuloosia sairastavia lapsia hoidettiin Pitäjänmäen lastenkodissa? Näiden kysymysten pohjalta luon yleiskäsityksen lastenkodin toiminnasta, ja siitä miten sen kytkeytyi osaksi 1910–1940-lukujen yhteiskuntaa ja ajan tuberkuloosihuoltoa.

Tutkimuksessani käytetty lähdeaineisto on tyypillistä lastensuojelun historian lähdemateriaalia, eli pääosin viranomaisten asiakirjoja ja lastenkodin henkilökunnan kirjoittamia tekstejä. Lähdeaineistoa peilataan niin aikaisempaan tutkimukseen kuin tutkittavan ajan lehtikirjoituksiinkin.

Pitäjänmäen lastenkoti kasvoi sen neljän ensimmäisen vuosikymmenen aikana miltei 150 lasta vuodessa hoitavaksi, useamman rakennuksen hoitolaitokseksi, jota kuvailtiin omaksi yhdyskunnakseen. Lasten kasvatus oli isänmaallista, kristillistä ja työntekoon kannustavaa. Lastenkodin talousvaikeudet ja työvoimapula vaikuttivat lasten olosuhteisiin, ja moni lapsi työskenteli lastenkodissa. Lastenkoti kärsi sota-aikoina muun eteläisen Suomen tavoin pula-ajasta, ilmahälytyksistä ja evakuoinneista. Toisen maailmansodan päätyttyä lastenkodissa oli tavallista enemmän tuberkuloosipotilaita, sillä tauti levisi nopeasti aliravittujen ja sodan heikentämien lasten keskuudessa.

Tuberkuloosia sairastavia lapsia hoidettiin pääosin ajalle tyypillisin hoitokeinoin. Valohoito oli Pitäjänmäen lastenkodissa merkittävä hoitokeino vielä senkin jälkeen, kun hoitomuoto oli todettu hyödyttömäksi keuhkotautisten parantamisessa. Säännölliset röntgenhoidot taas aloitettiin lastenkodissa aikaisemmin, kuin muualla Suomessa.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Taustaa ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Aiempi tutkimus ja kirjallisuus	3
1.3. Lähteet, metodit ja etiikka.....	5
2. Miksi ja miten Pitäjänmäen lastenkoti perustettiin?	8
2.1. Diakonissalaitos ja lastensuojelu.....	8
2.2. Tuberkuloosi ja lapset: lastenkodin perustaminen	10
2.3. Pitäjänmäen lastenkodin vaiheet 1912–1918	13
3. Pitäjänmäen lastenkoti maailmansotien välisenä aikana 1919–1938	18
3.1. Lastenkoti laajenee.....	18
3.2. Koulutus ja kasvatus.....	22
3.3. Lasten terveys ja hoito.....	25
4. Pitäjänmäen lastenkodin vaiheet 1939–1949	30
4.1. Sota-aika lastenkodissa 1939–1944.....	30
4.2. Elämä sodan jälkeen 1945–1949.....	36
4.3. Sodan vaikutus tuberkuloosin hoitoon	40
5. Johtopäätökset	44
Lähteet ja kirjallisuus	48

1. Johdanto

1.1. Taustaa ja tutkimuskysymykset

1900-luvun alussa tuberkuloosi levisi vauhdilla niin Helsingissä kuin muuallakin Suomessa. Tautia pidettiin arvaamattomana ja tappavana, mikä herätti huolta lasten turvallisuudesta. Helsingin Diakonissalaitos perusti tuberkuloosia sairastaville lapsille hoitolan alun perin Sörnäisiin 1910, mutta se siirrettiin Sockenbackaan eli nykyiselle Helsingin Pitäjänmäelle vuonna 1912.¹ Sairaiden lasten lisäksi laitokseen sijoitettiin lapsia, joiden perheenjäsenillä tiedettiin olevan tuberkuloositartunta, sillä tauti oli erityisen vaarallinen pienille lapsille, ja heidät haluttiin turvaan sairastuneiden perheenjäsenten luota.²

Maisterintutkielmassani tarkastelen seuraavia tutkimuskysymyksiä:

1. Miksi ja keitä varten Pitäjänmäen lastenkoti perustettiin?
2. Miten lastenkodin olosuhteet kehittyivät ensimmäisen neljän vuosikymmenen saatossa, ja miten ajan yhteiskunnalliset muutokset näkyivät laitoksessa?
3. Miten maailmansodat vaikuttivat lastenkodin toimintaan?
4. Miten tuberkuloosia sairastavia lapsia hoidettiin Pitäjänmäen lastenkodissa?

Tutkin kandidaatintutkielmassani Riihimäen kupeessa sijaitsevan Rytyylän tilan käyttöä ensin työsiirtolana ja sittemmin lastenkotina vuosina 1916–1922, ja tutkimuksessa tarkastelin lastenkodin toimintaa. Maisterintutkielmassani halusin jatkaa lastensuojelun historian käsittelyä. Pitäjänmäen lastenkoti valikoitui tutkimuskohteekseni sattumalta, kun selailin Kansallisarkiston Astia-palvelusta 1900-luvun alun lastenkotien aineistoja. Halusin lähteä tutkimaan lastenkodin toimintaa ja kehitystä, sekä sen osuutta tuberkuloosin vastaisessa työssä. Arkistoaineistoon tutustuttuani heräsi myös kysymys, miten maailmansodat vaikuttivat lastenkodin toimintaan.

Pitäjänmäen lastenkoti oli ainoa lapsille tarkoitettu tuberkuloosihuoltola 1900-luvun alkupuolella Helsingin seudulla, minkä vuoksi se oli merkittävä osa niin ajan lastensuojelua

¹ Wirén 1942, 384–385.

² Jauho 2007, 137; Toimintakertomukset 1922–1949, Toisteet (1932–1998), Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin arkisto (PLA), Kansallisarkisto (KA).

kuin terveydenhuoltoakin. Tutkimukseni Pitäjänmäen lastenkodista antaa erityisen väylän tarkastella lasten asemaa tuberkuloosia vastaan taistelleessa Suomessa, sillä vastaavanlaisesta laitoksesta ei ole aikaisempaa historiantutkimusta. Tutkimuksessani pääsen käsittelemään myös toista vähemmän tutkittua aihetta, eli erilaisten kasvatus- ja terveydenhuollon laitosten ja siellä asuneiden lasten asemaa sota-aikoina.

Tutkimuksen ajallinen rajaus perustuu niin lähdeaineistoon kuin tutkimuskysymyksiinkin. Tämä rajaus sopii myös hyvin maisterintutkimuksen pituiseen historiantutkimukseen. Lastenkoti perustettiin vuonna 1910, mikä on luonnollinen ajankohta tutkimuksen aloittamiselle, sillä tutkin lastenkodin perustamistarvetta ja laitoksen kehitystä. Aikarajaus päättyy vuoteen 1949, sillä 1950-luvulle tultaessa tuberkuloositartunnat vähenivät Suomessa, ja samoin sairaiden lasten osuus lastenkodissa pieneni. Tutkimuksessa käsitellystä aikajaksosta saa parhaimman kuvan tuberkuloosin hoidosta lastenkodissa ja sen kytkeytymisestä tuberkuloosin hoitoon Suomessa.

Tutkimuksen toisessa luvussa pohjustan lastenkodin perustamistarvetta ja käsittelen lastenkodin toimintaa Suomen sisällissotaan saakka. Käyttämistäni lähdeaineistoista 1920–1930-luvuilta on säilynyt hajanaisinta lähdeainestoa, minkä vuoksi olen jakanut aikakauden käsittelyn temaattisesti. Tätä ajanjaksoa käsittelen kolmannessa luvussa keskittyen lastenkodin laajentumiseen sekä lasten koulutukseen, kasvatukseen ja terveydenhoitoon laitoksessa. Neljännessä luvussa tarkastelen ensin talvi- ja jatkosodan vaikutuksia lastenkodin toimintaan ja lapsiin, jonka jälkeen käsittelen sodan jälkeistä elämää lastenkodissa. Luvun lopussa pureudun sodan vaikutuksiin tuberkuloosin hoidossa. Lopuksi kokoan tutkimuksen tulokset ja omat pohdintani johtopäätöksissä.

Pitäjänmäen lastenkodilla ei ollut sen ensimmäisten vuosikymmenten aikana yhdenmukaista nimeä, vaan niin suomen- kuin ruotsinkielisissäkin asiakirjoissa sitä kutsuttiin eri ilmauksin. Laitosta kutsuttiin suomeksi esimerkiksi nimillä Sockenbackan lastenkoti³, Tuberkuloottisten lasten koti Pitäjänmäellä⁴ tai Koti tuberkuloositartunnan vaarassa oleville lapsille Sockenbackassa⁵. Ruotsinkielisissä aineistoissa nimenä käytettiin Diakonissanstaltens Barnhemmet i Sockenbacka, Diakonissanstaltens Barnhemmet i Sockenbacka tai Hemmet för

³ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918", *Betania: Aikakauskirja uskonelämän ja -toiminnan edistämiseksi* (jatkossa *Betania*), 1.5.1919 No 5, 77,80 ja 89; Diakonissalaitoksen sisaret,

"Diakoniatyön ystäville", *Betania*, 1.1.1920 No 1, 12.

⁴ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1920", *Betania*, 1.5.1921 No 5–6, 74.

⁵ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1915", *Betania*, 1.6.1916 No 6–7, 90.

tuberkulösa barn.⁶ Käytän tässä tutkimuksessa laitoksesta nimeä Pitäjänmäen lastenkoti, sillä se on käytetyistä nimistä ytimekkäin, ja kyseinen nimi vakiintui laitoksen nimeksi toisen maailmansodan jälkeen.⁷ Yksinkertaisen ja saman nimen käyttö helpottaa tutkimuksen tekemistä ja käsittelyä. Lisäksi lastenkodin arkistoaineistot löytyvät Pitäjänmäen lastenkotinimellä, mikä on myös peruste tämän nimen käyttämiselle.

1.2. Aiempi tutkimus ja kirjallisuus

Maisterintutkielmani kytkeytyy lastensuojelun ja tuberkuloosin hoidon historiantutkimukseen. Lastensuojelun ja lastenkotien historiaa yleisesti on tarkasteltu Timo Harrikarin tutkimuksessa *Lastensuojelun historia: tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksesta* (2019) sekä tätä hieman vanhemmassa Panu Pulman ja Oiva Turpeisen toimittamassa teoksessa *Suomen lastensuojelun historia* (1987). Näitä teoksia olen käyttänyt tutkimuksessani lastenkotien historian taustoittamisessa. Yksittäisistä kasvatuslaitoksista ja tuberkuloosiparantoloista on tehty joitain opinnäytetöitä. Kaisa Vehkalahti tarkastelee väitöskirjassaan *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the construction of reformatory identity, 1893–1923* (2008) Vuorelan tyttöjen kasvatuslaitosta. Pipsa Havula käsittelee Paimion tuberkuloosiparantolassa olleiden potilaiden kokemuksia pro graduksaan ”*Jokanen oli masentunu ku tuli sinne. Ku aatteli, et nyt tää elämä oli tässä.*” *Muistitietotutkimus Paimion parantolanpotilaiden kokemuksista 1940–1960-luvuilta* (2021). Maisterintutkielmani kanssa melko samaan aikaan osuu Hannu Linturin pro gradu *Toivolan koulukoti vuosina 1922–1946 tarkasteltuna Helsingin lastensuojeluolojen muodostamaan yleistaustaa vastaan* (1976). Tuberkuloosia sairastaville lapsille tarkoitettuja joulumerkkikoteja on tutkittu esimerkiksi Lääketieteen aikakauskirja *Duodecim*-lehdessä julkaistussa artikkelissa *Joulumerkkien tarina* (2003). Yksittäisestä lapsien tuberkuloosia hoitavasta laitoksesta ei ole tehty historiantutkimusta, minkä vuoksi Pitäjänmäen lastenkodista kertova tutkimus tuo uutta näkökulmaa aihepiiriin tutkimuskentälle.

Tietoa tuberkuloosin hoidon historiasta Suomessa olen tutkinut Mikko Jauhon väitöskirjasta *Kansanterveysongelman synty: tuberkuloosi ja terveydenhuollon hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa* (2007) sekä Sakari Härön teoksesta *Vuosisata tuberkuloosityötä*

⁶ Toimintakertomukset 1940–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

⁷ Toimintakertomukset 1950–1959, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

Suomessa: Suomen tuberkuloosin vastustamisyhdistyksen historia (1992). Teoksissa tarkastellaan myös tuberkuloosin vaikutusta lapsiin, ja miksi erityisesti lasten suojelu taudilta oli tärkeää.

Tutkimuksessani käsittelen Helsingin diakonissalaitoksen historiaa, sillä Pitäjänmäen lastenkoti oli osa yhdistyksen toimintaa. Jyrki Paaskosken kirjoittamassa Helsingin diakonissalaitoksen 150-vuotisesta taipaleesta kertovassa teoksessa *Ihmisen arvo: Helsingin diakonissalaitos 150-vuotta* (2017) sivutaan myös Pitäjänmäen lastenkodin syntytarinaa. Helsingin diakonissalaitos julkaisi vuonna 2003 Pitäjänmäen lastenkodin historiikin *Keuhkotautisista sosiaaliin*. Teoksen on kirjoittanut lastenkodin entinen johtaja Leila Mäkipentti, ja teoksessa on käytetty lähteenä Helsingin diakonissalaitoksen- ja Pitäjänmäen lastenkodin arkistoaineistoja sekä entisten työntekijöiden haastatteluita. Nämä haastattelut ovat Mäkipentin mukaan olleet rentoja keskusteluhetkiä vanhojen työkaverusten tai tuttujen kesken, eikä niistä ole kirjattu ylös muiden tutkijoiden käytettäväksi.⁸ Teos ei ole varsinaisesti historiallinen tutkimus, vaan siinä esitellään lastenkodin toimintaa vuosien 1910–2000 aikana.

Pitäjänmäen lastenkodin elämään 1910–1940-luvuilla vaikuttivat ne sodat, joita Suomessa käytiin tuona ajanjaksona. Tutkimukseni kytkeytyy siis myös uuteen sotahistoriaan, jossa tarkastellaan lasten kokemuksia sodasta. Peilaan tulkintojani lastenkodin lasten kokemuksia sodasta aikaisempaan tutkimukseen. Sari Näre on tutkinut lasten elämää Suomen sisällissodassa kirjassaan *Helsinki veressä: naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa*. Talvi- ja jatkosodan vaikutuksia lapsiin on käsitelty kattavasti teoksessa *Sodan kasvattamat*. Tästä teoksesta olen käyttänyt apuvälineenä etenkin Sari Näreen ja Jenni Kiveen artikkeleita ”Lapsuus sodan keskellä” tehdessäni tulkintoja lastenkodin hoidokkien elämästä sodan aikana.

Lastensuojelun historian tutkimukseen liittyy aiheen lähteiden vajavaisuus ja tutkijan etiikka. Pitäjänmäen lastenkodin lähteiden tulkitsemisessa olen käyttänyt apuna Kaisa Vehkalahden artikkeleita ”Lapsuuden löytämisestä toimijuuden tutkimukseen: Lapsuuden historian kuusi vuosikymmentä” teoksessa *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä* (2022) sekä ”Se virallinen tarina? Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia” teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä* (2015). Eettisissä pohdinnoissa olen tukeutunut edellä mainittujen lisäksi Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittamaan teokseen *Historian tutkimuksen etiikka* (2017).

⁸ Puhelinkeskustelu Leila Mäkipentin kanssa 14.2.2022.

1.3. Lähteet, metodit ja etiikka

Tutkimuksen lähteenä käytän pääsääntöisesti Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin arkistoaineistoa 1910–1940-luvuilta, jota säilytetään Kansallisarkiston Helsingin toimipisteessä. Aineiston käyttö vaatii tutkimusluvan Helsingin Diakonissalaitokselta. Lastenkodin arkistoaineistosta tutkimuksen kannalta tärkeimpiä aineistoja ovat viranomaisten asiakirjat, toimintakertomukset ja kirjeet. Aineisto on sekä suomen- että ruotsinkielistä, ja analysoitaessa on otettava huomioon, että tekstit on käännetty suomeksi. Tutkimuksen kannalta on huomioitava, ettei säilynyt arkistoaineisto ole yhdenmukaista: eri aikakausilta on jäänyt laadultaan ja määrältään hyvin erilaista tietoa, ja arkistoaineisto on melko sirpaleista. Esimerkiksi lastenkodin koulun opetuksesta on säilynyt tietoa vuosien 1930–1933 ja 1935–1937 opetuspäiväkirjoissa, vaikka kotikoulua ja päiväkotia pidettiin miltei koko lastenkodin toiminnan ajan 1910–1940-luvuilla.⁹ Lisäksi kaikissa asiakirjoissa ja kirjeissä ei ole tarkkoja päivämääriä tai tietoja kirjoittajasta. Oletettavasti kaikki lastenkodissa tuotettu kirjallinen materiaali niin viestinnän kuin arkistoinnin suhteen ei ole säilynyt, tai kaikkea ei ole haluttu säilyttää.

Runkona Pitäjänmäen lastenkodin toiminnan hahmottamiseen olen hyödyntänyt lastenkodin toiminnasta kirjoitettuja vuosikertomuksia, jotka on julkaistu Diakonissalaitoksen omissa painetuissa julkaisuissa. Vuosien 1915–1924 välillä lastenkodin vuosikertomukset julkaistiin diakonissalaitoksen *Betania: aikakausikirja uskonelämän- ja toiminnan edistämiseksi*-lehdessä, jonka jälkeen vuosikertomuksien julkaisua jatkoi *Viesti Helsingin diakonissalaitoksesta*. Kyseisissä Helsingin diakonissalaitoksen lehdissä julkaistiin vuosittain tiedot säätiön laitoksista ja sisäisestä toiminnasta, johon Pitäjänmäen lastenkoti kuului. Molemmat lehdet löytyvät Kansalliskirjaston kokoelmista, Betania-lehdet digiarkistosta ja Viesti-lehdet voi tilata kirjaston lukusaliin.

Pitäjänmäen lastenkodin omien arkistojen lisäksi käytän Kansalliskirjaston digitoimia 1900-luvun alun lastensuojeluun, kasvatukseen ja terveyteen liittyviä lehtiä, kuten *Huoltajaa* ja *Suomen terveydenhoito-lehteä*. Lehdistön avulla voin peilata Pitäjänmäen lastenkodin aineistosta saatuja tietoja ajan käytäntöihin esimerkiksi lasten tuberkuloosin hoidossa. Lastenkodin tuberkuloosin hoidon vertailussa olen käyttänyt apuna myös Severi Salosen ja Valter Forsmanin teosta *Keuhkotauti: sen hoito ja torjuminen* (1935).

⁹ Opetuspäiväkirjat 1920–1931, 1932–1933, 1935–1936 ja 1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

Lähdeaineisto on osaksi viranomaisille lähetettyjä tai viranomaisilta saatuja asiakirjoja, ja asiakirjojen käyttötarkoitus ja luonne kertoo, mitä niihin on kirjoitettu. Tämä tarkoittaa sitä, että arkistoaineisto antaa lapsista ja heidän hoidostaan hyvin rajallisen, osittain vain pintaa raapaisevan kuvan.¹⁰ Lähdeaineiston antaessa mahdollisuuden, pyrin tarkastelemaan lasten näkökulmaa hyödyntäen niin sanottua vastakarvaan lukemisen metodia. Vastakarvaan lukemisella tarkoitetaan sitä, että auktoriteettien kirjoittamista teksteistä yritetään muodostaa käsitys sellaisen henkilön näkökulmasta, jolla ei ole ollut mahdollisuuksia kertoa itsestään. Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa lapsien kokemusten tulkitsemista lastenkodin henkilökunnan tai viranomaisten kirjoittamista lähteistä.¹¹ Käsittelen tutkimuksessa silti myös lastenkodin henkilökuntaa, sillä aikuisten ”maailmalla” oli vaikutusta siihen, miten lastenkodin lapset rakensivat kokemuksensa.¹² Käytän kvalitatiivisten metodien lisäksi kvantitatiivista tutkimusmetodia tutkiessani lastenkodin hoidokkien määriä ja ikiä. Luokittelussa olen käyttänyt apuna taulukointia.

Tutkimuksen lähteenä käytetyt Pitäjänmäen lastenkodin aineistot sisältävät arkaluontoisia tietoja lastenkodissa asuneista lapsista. Tämän vuoksi on tärkeää pohtia aineiston käytön eettisiä ongelmakohtia. Tutkimuksessa käytetyt lähteet käsittelevät lasten terveydentilaa ja heidän osallisuuttaan sosiaalihuoltoon, ja näitä tietoja on käsitelty kunnioittavasti ilman tunnistettavia tietoja.¹³ Kokoan tutkimuksessa käsitystä Pitäjänmäen lastenkodin toiminnasta yleisesti, enkä keskity yksittäisten lasten elämään laitoksessa. Lähdeaineiston puitteissa annan kuitenkin esimerkkejä lasten elämästä, mutta ilman nimiä, ikiä tai muita tunnistettavia tietoja. Tutkimuksen valmistuttua henkilöistä kertovat muistiinpanot hävitetään. Lastenkodin johtajattarien ja lääkärien nimet mainitaan tutkimuksessa, sillä heidän nimensä löytyvät julkisesti käytössä olevista teoksista ja artikkeleista, kuten Leila Mäkipentin historiikista.

Lasten ja nuorten tutkimuksessa on otettava huomioon kasvatuksen, vallan ja hallinnan tematiikka. Menneisyyden lapsia ja nuoria tutkittaessa en voi kysyä heiltä lupaa tutkimuksen tekemiseen. On huomioitava, ettei lapsilla ja nuorilla ole ollut sananvaltaa siihen, mitä tietoja heistä on jätetty lastenkodin arkisoihin. Tärkeää on myös, että tutkimuskohdetta tulee arvioida oman aikansa viitekehityksessä, eikä nykypäivän moraalien mukaan.¹⁴ Tämän vuoksi ajan

¹⁰ Vehkalahti 2015, 248.

¹¹ Koivisto 2012, 148; Vehkalahti 2022, 57–59.

¹² Tuomaala 2004, 44.

¹³ Vainio-Korhonen 2017, 41; Saarimäki 2017, 79–80.

¹⁴ Vehkalahti 2010, 153.

lastensuojelun ja kasvatustilien tunteminen on myös tutkimuksen eettisen puolen kannalta tärkeää.

2. Miksi ja miten Pitäjänmäen lastenkoti perustettiin?

2.1. Diakonissalaitos ja lastensuojelu

Pitäjänmäen lastenkoti on Helsingin diakonissalaitoksen perustama, joten yhdistyksellä oli vaikutusta lastenkodin perustamiseen ja sen toimintaan 1910–1940-luvuilla. Tämän vuoksi perehdyn lyhyesti yhdistyksen juuriin ja toimintaperiaatteisiin. Diakonia tarkoittaa kärsivien ja hädässä olevien ihmisten auttamista.¹⁵ Diakoniatoinnin juuret ovat Jeesuksen ja apostolien työssä apua tarvitsevien parissa, ja 1830-luvulla diakoniatyö heräsi uudelleen henkiin Saksassa, kun Hampurissa aloitettiin miesdiakonissatoiminta ja Reininmaakunnan Kaiserswerthissä perustettiin ensimmäinen evankelinen diakonissalaitos.¹⁶ Avun tarpeen taustalla oli teollistumisen ja siitä seuranneen kaupungistumisen myötä lisääntynyt köyhyys ja ongelmat, kuten rikollisuus ja ahtaasti asutettujen kaupunkien laitamilla leviävät sairaudet.¹⁷ Diakonissaate levisi nopeasti vuosisadan kuluessa, ja 1867 perustettu Helsingin Diakonissalaitos olikin jo 37: s laitos Euroopassa.¹⁸

Helsingin Diakonissalaitoksen perustamisidea tuli everstinna Aurora Karamzinilta, joka oli matkustellut Euroopassa ja toiminut aktiivisena jäsenenä hyväntekeväisyysjärjestöissä, kuten etenkin turvattomien lasten hyväksi toimineessa Helsingin Rouvasväenyhdistyksessä.¹⁹ Jäätyään toistamiseen leskeksi Karamzin halusi löytää uutta sisältöä elämälleen, ja auttaa huonommassa osassa olevia huomattavalla omaisuudellaan. Tutustuttuaan Venäjällä ja Saksassa diakonitoimintaan Karamzin otti yhteyttä Suomen Lähetysseuran puheenjohtajaan pastori K. J. G. Sireliukseen ehdottaakseen myös Helsinkiin diakonissalaitoksen perustamista. 1860-luvun alussa diakoniatoinnista ei kuitenkaan saanut tuulta alleen, sillä toimintaa ei vielä tunnettu Suomessa, minkä vuoksi Sirelius ei innostunut laitoksen perustamisesta. Vuosina 1866–1868 Suomessa kärsittiin nälkävuosista, jolloin noin 270 000 suomalaista kuoli nälkään ja siitä aiheutuneisiin kulkutauteihin, kuten lavantautiin ja punatautiin. Nälkävuodet vauhdittivat Karamzinin motivaatiota ajaa diakonissalaitoksen asiaa, ja diakoniatyön tarve lisääntyi myös muiden vaikutusvaltaisten henkilöiden kuten pastori Sireliuksen ja teologian tohtorin G. M. Waenerbergin mielestä. Nälkävuosien seurauksena laitoksen perustaminen

¹⁵ Paaskoski 2017, 20.

¹⁶ Wirén 1942, 9.

¹⁷ Paaskoski 2017, 20.

¹⁸ Wirén 1942, 11.

¹⁹ Markkola 2002, 214; Paaskoski 2017, 33.

lähtikin konkreettisesti etenemään, ja ensimmäiseksi Helsingin diakonissalaitoksen johtajattareksi valittiin Pietarin Evankelisessa Hospitaalissa työskennellyt leski Amanda Cajander.²⁰

Helsingin diakonissalaitoksen vihkiäisjuhlia vietettiin 17.12. 1867, ja Aurora Karamzinin vaikutusvallan myötä diakonialaitos sai heti säännöllisiä lahjoittajia ja rahoittajia toiminnalleen Helsingin säätyläisistä.²¹ Helsinkiläisen diakoniatyön kohteena olivat ensisijaisesti naiset ja lapset. Diakonissalaitoksen tiloissa toimi orpokoti, sairaala lastenosastoinen, palvelijattarien asuntola ja talvisin soppakeittiö. Diakonissan työtehtäviin kuului sairaanhoito, opettaminen, kasvattaminen sekä langenneiden ja irstaiden naisten johdattaminen parannukseen. Diakonissatyötä tehtiin hiljaisuudessa ja huomiota herättämättä laitoksen sivutoimisen johtajan ja sielunhoitajan professori Herman Råberghin toivomuksesta, minkä vuoksi tieto diakoniatyöstä ei levinnyt ennen 1890-lukua.²²

Vuodesta 1883 alkaen diakonissalaitoksen johtajattarena toimineen Lina Snellmanin ja sivutoimisen johtajan Råberghin yhteistyö laitoksen johdossa ei sujunut toivotulla tavalla. Snellman koki uupumusta suuren työtaakan alla, ja ilmoitti laitoksen johtokunnalle toiminnan lopettamisesta. Laitoksen toiminnan jatkamiseksi Råbergh neuvotteli entisen opiskelijansa pastori Carl Gustaf Olsonin kanssa, ja Olson aloitti syksyllä 1893 diakonissalaitoksen johtajana. Snellmanin ja Olsonin yhteistyö alkoi sujumaan vaivatta, ja johtajan nimitystä seuraavina vuosina diakonissalaitoksen toiminta laajentui. 1890-luvun aikana diakonissalaitokselle perustettiin oma, kerran kuussa ilmestyvä lehti *Helsingin Diakonissalaitoksesta, från Diakonisshuset i Helsingfors*, mikä toi näkyvyyttä laitokselle, tarjosi palstatilaa diakonia-aatteesta keskusteluun ja levitti tietoa potentiaalisille diakonissaopiskelijoille. Vuosisadan lopulla alettiin valmistelemaan myös laitoksen omaa taloa, laadittiin uudet säännöt ja pidettiin diakonissalaitoksen pohjoismainen kokous.²³

Lastensuojelutyö oli kunnallisen köyhäinhoidon tehtävä, mutta myös yksityiset tahot huolehtivat suojattomista lapsista.²⁴ 1900-luvun alun kunnallisessa lastenhuollossa painotettiin turvattomien lasten sijoittamista uuteen kotiin, etenkin maaseudulle.²⁵ Yksityiset

²⁰ Paaskoski 2017, 34–35.

²¹ Paaskoski 2017, 37.

²² Markkola 2002, 62–63.

²³ Paaskoski 2017, 42 ja 77–79.

²⁴ Paaskoski 2017, 105.

²⁵ Pulma 1987, 79.

hyväntekeväisyystoimijat taas suosivat lastenhuoltolaitoksia lasten auttamisessa.²⁶ Seurakunnissa työskennelleet diakonissasisaret olivat huolissaan lasten hyvinvoinnista, ja sisaret murehtivat etenkin keuhkotautia sairastavista lapsista.²⁷ Myös Helsingin diakonissalaitos otti tehtäväkseen huolehtia lapsista: diakonissalaitoksen sairaalassa oli vuosina 1867–1873 toiminut erillinen lastenosasto, ja vuoteen 1886 saakka diakonissalaitos ylläpiti lastenkotia tytöille.²⁸ Tyttöjen lastenkodin toiminnan lopettamisen syyksi on annettu niin sopivien työntekijöiden puute kuin tilaongelmatkin, sekä nopeasti leviävä keuhkotauti.²⁹ 1900-luvun alussa voimakkaasti levinnyt keuhkotauti, eli tuberkuloosi, herätti niin suurta huolta diakonissalaitoksen keskuudessa, että 1910 Sörnäisiin perustettiin tuberkuloottisten lasten hoitola, joka vuonna 1912 siirrettiin Pitäjänmäelle.³⁰ Tämän lisäksi 1910-luvulla diakonissalaitos perusti Kauniaisten Pellaksen tilalle tyttökodin, kun se otti omistukseensa Helsingin säätyläisnaisten perustama Paul Joachimin lastenkodin turvattomille tytöille, sekä yksityinen Mauriz-kodin tytöille.³¹

2.2. Tuberkuloosi ja lapset: lastenkodin perustaminen

Pitäjänmäen lastenkodin perustamistarve pohjautui tuberkuloosin leviämiseen 1900-luvun alun Suomessa, minkä vuoksi käyn läpi, minkälaisesta taudista on kyse, ja miten se vaikutti lapsiin. Terveyskirjaston määritelmän mukaan tuberkuloosin aiheuttaa *Mycobacterium tuberculosis*-bakteeri, jonka aiheuttama infektio ilmenee tavallisimmin keuhkoissa. Keuhkotuberkuloosin oireina on muun muassa pitkittynyt ja limainen yskä, uupumus, kuume, rintakipu ja hengenahdistus. Tuberkuloosibakteerit leviävät pisaratartuntana tartuttavaa keuhkotuberkuloosia sairastavan henkilön yskiessä. Tuberkuloosia voi ilmetä missä tahansa elimessä, keuhkojen lisäksi yleisimmin luustossa, imusolmukkeissa, munuaisissa ja aivokalvossa.³²

Tuberkuloosia aiheuttava bakteeri löydettiin vuonna 1882, minkä jälkeen tuberkuloosin vastustamistyö aloitettiin ensin Saksassa, josta se levisi Pohjoismaihin seuraavan vuosisadan

²⁶ Pulma 1987, 88.

²⁷ Paaskoski 2017, 105.

²⁸ Paaskoski 2017, 107.

²⁹ Paaskoski 2017, 107; Helsingin diakonissalaitos, 110 vuotta lapsi- ja perhetyötä [Lapsi- ja perhetyö täyttää 110 vuotta | Diakonissalaitos \(hdl.fi\)](#) (viitattu 24.5.2022).

³⁰ Paaskoski 2017, 107.

³¹ Paaskoski 2017, 105–106.

³² Terveyskirjasto, tuberkuloosi [Tuberkuloosi - Terveyskirjasto](#) (viitattu 13.4.2022).

alussa. Tuberkuloosia vastustavaa työtä edistivät Suomessa vuonna 1907 perustetut kansalliset järjestöt Tuberkuloosin vastustamisyhdistys ja Keräystoimikunta vähävaraisten keuhkotautisten hyväksi, jotka yhdistyivät vuonna 1930 Suomen tuberkuloosin vastustamisyhdistykseksi (STVY).³³ Yhdistykset ottivat mallia muiden Pohjoismaiden tuberkuloosin torjuntamalleista, joiden perusteella toimintaa suunniteltiin Suomessa. 1920-luvulla lasten, etenkin alle kaksivuotiaiden suojeleminen tuberkuloosilta tuli yhdistysten päätehtäväksi ja 1930-luvulla tuberkuloosin ehkäisystä tuli sen hoitoa tärkeämpää.³⁴

Tuberkuloosin eli “valkoisen ruton”³⁵ luultiin ennen 1890-lukua olevan harvinainen lapsilla, sillä sen oireita oli vaikea erottaa muista lapsuusiän yleisistä sairauksista. Olettamusta vahvisti se, että aikuisten ruumiinavauksissa löydettiin tuberkuloosia, toisin kuin lasten ruumiinavauksissa.³⁶ Vasta bakteriologian³⁷ kehittymisen sekä tuberkuliinikokeiden³⁸ myötä tuberkuloosibakteereja pystyttiin tutkimaan myös lapsilla.³⁹ 1900-luvun alussa todettiin, että lasten huonon vastustuskyvyn vuoksi he ovat alttiimpia sairastumaan tuberkuloosiin, minkä seurauksena lapsia pyrittiin suojelemaan tartunnalta eristämällä heidät sairastuneista henkilöistä.⁴⁰ Lapsia sijoitettiin Suomessa kesäsiirtoloihin tai preventoriumeihin suojaan tartunnalta. Preventorium oli laitos, jonne sijoitettiin tuberkuloosille altistuneita, terveitä lapsia.⁴¹ Pitäjänmäen lastenkotiin sijoitettiin sairastuneiden lasten lisäksi eri tuberkuloosisuojautumisen mukaisesti lapsia perheistä, joissa tiedettiin olevan tuberkuloositartunta.⁴² Siten laitosta voisi luonnehtia myös preventoriumiksi. Aurinkoa ja puhtautta pidettiin tuberkuloosibakteerien pahimpana vihollisena, joten Pitäjänmäen lastenkodin sijainti kangasmetsällä kaukana kaupungista oli ihanteellinen.⁴³

³³ Vasankari 2021, keuhkotautien asiantuntijajärjestö Filha ry [Historia - Filha](#) (viitattu 13.4.2022).

³⁴ Hakosalo, ””Tehokkainta lastensuojelu- ja tuberkuloosityötä, mitä yleensä ajatella saattaa”: joulumerkkikodit osana tuberkuloosin vastaista kampanjaa Suomessa (1936–1973)”, *Historiallinen aikakauskirja*, 15/4.

³⁵ Artturi Salokannel, ”Prof Calmetten tuberkuloosirokotuskokeilut.” *Terveystieteiden aikakauskirja* No 4, 1.4.1930, 51–53.

³⁶ Jauho 2007, 136 ja 139.

³⁷ Bakteereja tutkiva tiede. Terveyskirjasto [bakteriologia - Terveyskirjasto](#) (viitattu 12.4.2022).

³⁸ Koe, jonka tarkoituksena on selvittää, onko henkilöllä tuberkuloositartunta. Kokeessa mykobakteeriuutetta joko hierotaan ihoon tai ruiskutetaan ihon sisälle, ja jos yhdestä kolmeen päivään ihoon ilmestyy punainen paukama, henkilöllä on tuberkuloositartunta. Terveyskirjasto [tuberkuliinikoe - Terveyskirjasto](#) (viitattu 12.4.2022).

³⁹ Jauho 2007, 136.

⁴⁰ Jauho 2007, 137.

⁴¹ Hakosalo, ””Tehokkainta lastensuojelu- ja tuberkuloosityötä, mitä yleensä ajatella saattaa”: joulumerkkikodit osana tuberkuloosin vastaista kampanjaa Suomessa (1936–1973)”, *Historiallinen aikakauskirja*, 15/4.

⁴² Esimerkiksi Toimintakertomukset 1922–1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

⁴³ Severi Savonen, ”Tuberkuloosikulttuurimme”, *Terveystieteiden aikakauskirja* No 5, 1.3.1931, 35–36.

Tuberkuloosin vastustamisesta tuli osa lastensuojelutyötä 1910-luvulla. Ennen lastensuojelulain syntyä ja toimeentuloa (1937⁴⁴) vastuu vähäosaisista oli kunnilla ja vapaaehtoisilla järjestöillä. Valtakunnallinen köyhäinhoidon tarkastajan virka perustettiin valtion toimesta 1885, mutta sosiaalisiin ongelmiin ei saatu tarpeeksi nopeasti ratkaisuja kaupungin tai valtion toimesta, joten yksityiset yhdistykset alkoivat hoitamaan epäkohtia.⁴⁵ 1910-luvulle tultaessa Suomessa toimi yli 550 kansalaistoimintaan osallistuvaa yhdistystä, joista 33 perustui ainoastaan hyväntekeväisyyteen. Suurin osa näistä hyväntekeväisyysjärjestöistä työskenteli lastenhuollon edistämiseksi laitostoiminnan avulla.⁴⁶ Helsingin Diakonissalaitos oli yksi näistä vähävaraisia tukeneista järjestöistä, joka alkoi 1900-luvun alussa panostamaan myös lastensuojeluun.⁴⁷

Helsingin Diakonissalaitoksen talous oli vuosisadan alussa riippuvainen varakkaiden lahjoittajien anteliaisuudesta. Diakonissalaitoksen ystäväksi luonnehdittu, hovioikeuden presidentin Robert Montgomeryn leski Constance Montgomery huolestui tuberkuloosiin sairastuneiden lasten huollosta.⁴⁸ Montgomeryn lahjoittamien varojen ja Tuberkuloositoimistossa työskennelleen diakonissan Elin Wegeliuksen johdolla kesäkuussa 1910 Sörnäisiin perustettiin Helsingin tuberkuloottisten lasten hoitola.⁴⁹ Wegeliusta ja Montgomerya on myöhemmin kuvailtu Jumalalle uskollisina, lapsirakkaina naisina, jotka lähtivät taistelemaan tuberkuloosia vastaan.⁵⁰ Montgomeryn 108 000 markan lahjoitus lasten parantolan perustamiseksi oli merkittävä, sillä se oli 1910-luvulla Helsingin diakonissalaitoksen suurin yksittäinen rahasto.⁵¹ Parantolaan otettiin kymmenen sairasta lasta hoidettavaksi, mutta lasten toipuessa he alkoivat tarvita enemmän liikkumatilaa, ja Sörnäisistä vuokrattu huoneisto kävi ahtaaksi.⁵² Myös alueen levottomuus herätti huolta, minkä vuoksi hoitolalle alettiin etsimään uutta sijaintia.⁵³ Kaupunki ei myöskään ollut ihanteellisin ympäristö lasten kasvamiseen, ja etenkin kesäisin lomien aikaan sitä pidettiin lapsille uhkana, sillä joutilaisuus kaupungissa saattoi johtaa pahantapaisuuteen.⁵⁴ Helsingin kaupungin antaman lainan avulla Helsingin Diakonissalaitos ostikin Sockenbackan, eli nykyisen Pitäjänmäen

⁴⁴ Harrikari 2019, 209.

⁴⁵ Halila 1977, 20.

⁴⁶ Pulma 1987, 88.

⁴⁷ Wirén 1942, 11.

⁴⁸ Mäkipentti 2003, 23.

⁴⁹ Wirén 1942, 384–385.

⁵⁰ Lastenkodin johtajatar lahjoittajalle 8.11.1945, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

⁵¹ Paaskoski 2017, 58.

⁵² Wirén 1942, 384–385.

⁵³ Paaskoski 2017, 107.

⁵⁴ Gustav Afold Helsingius, ”Varattomain kaupunkilaislasten kesälomat”, *Köyhäinhoitolehti*, 18.4.1913, 47.

rauhalliselta alueelta kahden rakennuksen huvilapalstan, ja vuoden 1912 tammikuun viimeisenä päivänä lastenkoti muutti uudelle tontille. Pitäjänmäen lastenkoti miellettiin 1900-luvun alkupuolella terveydenhuollon yksiköksi, sillä Pitäjänmäelle sijoitettiin lapsia Tuberkuloosihuoltotoimiston välityksellä.⁵⁵

2.3. Pitäjänmäen lastenkodin vaiheet 1912–1918

Lastenkodin uusiin tiloihin muutti 16 lasta, keittäjä, kaksi hoitajaa ja diakonissasisar Elin Wegelius, joka ryhtyi lastenkodin johtajattareksi. Lastenkodille hankitulla tontilla oli kaksi rakennusta, joista isompi Villa Droppen laitettiin vuokralle ja lastenkoti asettui pienempään rakennukseen. Villa Droppen paloi pääsisäisenä 1912, ja kun se oli korjattu, lastenkoti muutti sen suomiin suurempiin tiloihin. Pienempi rakennus vuokrattiin Keuhkotautisten huoltolalle, jonka toimesta rakennukseen sijoitettiin keuhkotautisia naisia ja lapsia. Vuonna 1916 Keuhkotautisten huoltola hankki uudet tilat hoidokeilleen, jolloin pienempi rakennus jäi lastenkodin käyttöön, ja samoin siellä jo ennestään asuneet seitsemän tuberkuloosia sairastavaa lasta jäivät Pitäjänmäelle. Lastenkodin muilla osastoilla hoidettiin lapsia, jotka olivat keuhkotaudin ”saastuttamista” kodeista, eli lapset eivät itse olleet sairaita, vaan he olivat turvassa kotona leviävältä taudilta. Keuhkotautisten huoltolasta Pitäjänmäelle jääneet lapset muodostivat tuberkuloosia sairastavien osaston, jonne alettiin sijoittamaan muitakin sairastuneita lapsia.⁵⁶

Sisar Wegelius toimi lastenkodin pyörittämisen ohessa vanhassa työpaikassaan Keuhkotautisten huoltolassa vuoteen 1914 saakka, jonka jälkeen hän omistautui lastenkodin toiminnalle. Työskenteleminen kahdessa laitoksessa samaan aikaan oli varmasti kuormittavaa, ja vaikutti oletettavasti myös työn jälkeen molemmissa työpaikoissa. Wegeliuksen omistautuneisuudesta Pitäjänmäen lastenkodille kertoo se, että hän osti omilla varoillaan lastenkodin lähistöltä Tallkulla-nimisen huvilan, jotta sen pihapiirissä olevasta kaivosta saataisiin vesi lastenkodin käyttöön. Wegeliuksen omistama huvila oli vuokralla vuoteen 1917 saakka, jonka jälkeen se otettiin lastenkodin käyttöön.⁵⁷ Lähdeaineistosta ei selvinnyt milloin

⁵⁵ Wirén 1942, 384–385.

⁵⁶ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 55–56.

⁵⁷ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 57–56.

Wegelius hankki Tallkulla-huvilan, mutta lastenkoti toimi Pitäjänmäellä ilman omaa kaivoa jonkun aikaa, mikä vaikutti niin hygieniaan kuin elintarvikepuoleenkin.

Pitäjänmäen lastenkodin rakennukset olivat Diakonissalaitoksen hallussa, mutta itse laitoksen omistajuus oli sen alkutaipaleella epäselvää. Lastenkodin perustajat Wegelius ja Montgomery halusivat turvata lastenkodin oikeudellisen aseman ja selventää sen sääntöjä, joten he luovuttivat lastenkodin lahjakirjalla Helsingin diakonissalaitoksen haltuun kesäkuun alussa 1915.⁵⁸ Koska sääntöjen selkeyttäminen oli yksi syy lastenkodin luovuttamiseen, voidaan olettaa sääntöjen olleen epäselviä kodin ensimmäisten vuosien aikana. Tämä vaikutti niin henkilökunnan työskentelyyn kuin työn jälkeenkkin, eli lasten hoitoon ja kasvatukseen.

Lastenkodin hoidokkien määrä lähti nopeasti nousuun Pitäjänmäelle muuton jälkeen. Kun vuonna 1912 Pitäjänmäelle asettui 16 lasta, hoidettiin vuonna 1915 lastenkodissa yhteensä jo 53 lasta, jotka olivat 1–10-vuoden ikäisiä.⁵⁹ Lasten määrän nopea lisääntyminen vaati totuttelua niin lapsilta kuin aikuisiltakin. Lastenkodin siirryttyä diakonissalaitoksen omistukseen lasten määrän nopea kasvu hidastui, sillä vuonna 1917 lastenkodissa hoidettiin yhteensä 66 lasta, vuonna 1918 taas 57 lasta ja vuonna 1919 68 lasta.⁶⁰ Tohtori Ina Rosqvist teki terveystarkastuksen lapsille ennen lastenkotiin tuloa, ja lapset kuljetettiin, tasaisin väliajoin Keuhkotautisten huoltolaan tarkastuskäynneille. Lastenkodilla oli myös oma lääkäri, tohtori Paul Colliander, joka kävi hoitamassa sairaita lapsia.⁶¹

Pitäjänmäen lastenkodilla oli heti sen alkutaipaleesta asti taloudellisia vaikeuksia. Huoli varojen riittävydestä näkyi esimerkiksi siinä, että vuoden 1916 aikana lastenkodin toimikunta suunnitteli lastenkodin rakennusten myyntiä, ja Helsingin diakonissalaitoksen johtokunta antoi luvan myyntiin. Lastenkodin henkilökunta tiesi, että muutto voisi tulla hyvin lyhyellä varoitusajalla, minkä vuoksi lapsille suunniteltiin sijoituspaikat muuton varalta. Rakennuksia ei lopulta laitettu myyntiin, mutta lastenkodissa pelättiin muuton mahdollisuutta. Luultavasti myös lapset tiesivät muuttouhan mahdollisuudesta, sillä laitoksessa elettiin päivä kerrallaan peläten, milloin olisi aika lähteä.⁶² Muutto olisi ollut kuormittavaa koko lastenkodin väelle, ja

⁵⁸ "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 57.

⁵⁹ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1915", *Betania*, 1.6.1916 No 6–7, 90.

⁶⁰ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1917", *Betania*, 1.9.1918 No 4, 59; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918" *Betania*, 1.5.1919 No 5, 78; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1919" *Betania*, 1.5.1920 No 5, 77.

⁶¹ "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 58.

⁶² "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 59.

Pitäjänmäen rakennuksiin oli selkeästi kiinnytty. Henkilökunnan pelkona oli, ettei lastenkodille löytyisi tarpeeksi nopeasti uusia tiloja, ja pahimmassa tapauksessa kaikille lapsille ei löytyisi uusia sijoituspaikkoja. Stressaantuneella ilmapiirillä oli varmasti vaikutusta myös lasten mielialaan ja turvallisuuden tunteeseen.

Pitäjänmäen lastenkotiin sijoitetut lapset pääsivät takaisin omaan kotiinsa, jos heidän oma tai perheen terveydellinen tilanne oli parantunut. Useassa tapauksessa lapset kuitenkin sijoitettiin kasvattikoteihin. Lastenkodin kymmenvuotiskertomuksessa on avattu muutaman lapsen surullisemmasta taustasta: lapsi tuli köyhästä kodista, jossa ei ollut tilaa tai varaa ruokaan, tai kodista, jossa lapsesta ei huolehdittu. Samassa artikkelissa mainitaan kuitenkin, että suurin osa lapsista tuli laitokseen hyvistä kodeista, minkä vuoksi on erikoista, että suurempi osa lapsista sijoitettiin kasvattikoteihin eikä omaan kotiin.⁶³ Taustalla voi olla apua tarvitsevien lasten suuri määrä, joten lapsia haluttiin sijoittaa mahdollisimman nopeasti pois laitoksesta, jotta uusia apua tarvitsevia voitiin ottaa hoitoon. Tällöin lapsi, jonka perheessä sairastettiin tuberkuloosia, saatettiin sijoittaa kasvattikotiin ennen kuin oma perhe parani taudista. Lastenkodin tarjoaman avun tarve näkyy sen hoidokkimäärän nopeassa kasvussa 1910-luvulla, mikä selittyy ajan tuberkuloosin vastustamistyön puutteellisuudella.⁶⁴

Vuonna 1921 astui voimaan oppivelvollisuuslaki, jonka mukaan lapsen tuli saada opetusta myös vähemmistökielillä, ja lääkärin määräyksestä lapsi sai vapautuksen oppivelvollisuudesta.⁶⁵ Pitäjänmäen lastenkodissa asui niin suomen- kuin ruotsinkielisiäkin lapsia, ja lapset olivat saaneet käydä koulua omalla äidinkielellään jo ennen oppivelvollisuuslain astumista voimaan. Pitäjänmäellä oli ruotsinkielinen koulu, mutta suomalaiset lapset matkustivat Helsinkiin omaan kouluunsa. Alle kouluikäisille oli 1910-luvun loppupuolella oma opettaja lastenkodissa, ja pyhäkoulu kuului koko laitoksen rutiineihin.⁶⁶ Koulunkäynti omalla äidinkielellä oli tärkeää lasten identiteetin kehityksen ja kasvatuksen kannalta. Lastenkodin johtajatar Wegelius osasi sujuvasti molempia kotimaisia kieliä, mikä näkyy lastenkodin lähdeaineiston kaksikielisyydessä. Luultavasti myös moni muu henkilökunnan jäsen osasi sekä suomea että ruotsia, sillä kodissa oli molempia kieliä puhuvia

⁶³ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 57–58.

⁶⁴ Härö 1992, 69.

⁶⁵ Syväoja 2004, 55.

⁶⁶ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 58.

lapsia. Moni lapsi saattoi myös oppia lastenkoti aikana uuden kielen, kun sai olla tekemisissä erikielisten lasten kanssa.

Ensimmäisen maailmansodan aikana Suomessa varauduttiin sotatoimiin, ja vuonna 1916 Pitäjänmäellä kaivettiin juoksuhautoja aivan lastenkodin naapurustossa. Kaivaukset aiheuttivat huolta lastenkodissa, sillä työmaalta lensi kiviä lastenkodin pihamaalle ja jopa rakennusten sisälle. Lasten ulkoilua jouduttiin huomattavasti vähentämään, mikä oli erityisesti tuberkuloosia sairastaville lapsille huono asia, sillä ulkoilman uskottiin edesauttavan parantumista. Kaivauksien aikana henkilökunnan oli valvottava lapsia tavallista tarkemmin, etteivät he satuttaisi itseään kaivaustyömaan vuoksi.⁶⁷

Tammikuussa 1918 lastenkodin suurin rakennus paloi tulipalossa, minkä seurauksena osa lapsista siirrettiin Kilon aseman läheisyydessä sijainneelle kylmälle huvilalle.⁶⁸ Välimatka Pitäjänmäeltä Kiloon oli haasteellinen lastenkodin toiminnan kannalta.⁶⁹ Vuoden 1918 vuosikertomuksen mukaan palaneen huvilan tilalle ostettiin kaksi uutta rakennusta, mutta myöhemmissä lähteissä mainitaan vain Lillstu-nimisen huvilan hankinta.⁷⁰ Väliaikainen asuminen Kilossa ja uusien huviloiden hankkiminen olivat muutoksia, joihin lapsien oli sopeuduttava. Rutiinien rikkoutuessa tuberkuloosia sairastavien eristäminen terveistä lapsista saattoi olla vaikeampaa.

Suomen sisällissota käytiin keväällä 1918, mikä vaikutti myös lastenkodin arkeen. Henkilökunta oli varautunut siihen, että lastenkoti voisi kokea sodan kauhuja, ja pelko sotatoimista vallitsi koko lastenkodin keskuudessa. Sodan aikana lastenkoti ruokki ja majoitti noin 30 ohikulkevaa valkoista sotilasta, mikä nähtiin kunnia-asiana. Lisäksi Hangosta Helsinkiin marssivat saksalaiset sotilaat ruokailivat Pitäjänmäen lastenkodissa ennen hyökkäystä pääkaupunkiin.⁷¹ Sota oli luultavasti uusi ja vieras käsite monille lapsille. Sotilaiden läsnäolo on varmasti herättänyt kiinnostusta ja voinut tuntua jännittävältä lisältä arkeen. Sodan seurauksena yli 20 000 lasta jäi puoliorvoksi, mikä kasvatti lastenkotien tarvetta

⁶⁷ "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 59.

⁶⁸ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918" *Betania*, 1.5.1919 No 5, 77–78.

⁶⁹ "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 60.

⁷⁰ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918" *Betania*, 1.5.1919 No 5, 77–78; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1919" *Betania*, 1.5.1920 No 5, 76; "Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys", *Betania*, 1.4.1920 No 4, 60.

⁷¹ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918" *Betania*, 1.5.1919 No 5, 78; Näre 2018, 173–174.

huomattavasti.⁷² Pitäjänmäen lastenkotiin otettiin kuitenkin koko vuoden 1918 aikana vain kahdeksan uutta lasta.⁷³ Oletettavasti lastenkotiin sijoitettiin kriisin aikanakin vain tuberkuloosia sairastavia tai tartunnalta suojaa tarvitsevia lapsia, vaikka orpojen määrä lisääntyikin.

Elintarvikkeiden hintojen nousu huolestutti lastenkodin henkilökuntaa, ja vuoden 1917 aikana diakonissalaitos toteutti keräyksiä lastenkodin toiminnan ylläpitämiseksi.⁷⁴ Elintarvikkeiden hinnat lähtivät jyrkkään nousuun vuonna 1918 sisällissodan myötä vauhdittuneen inflaation vuoksi, ja hinnat kääntyivät laskuun vasta keväällä 1919.⁷⁵ Vuoden 1918 vuosikertomuksessa ei kuitenkaan mainita taloudellisista ongelmista tai viitata pula-aikaan.⁷⁶ Pitäjänmäen lastenkoti sijaitsi alueella, joka vielä 1910-luvulla oli maaseutua. Sisällissodan aikana maaseudulla esimerkiksi viljan ja juuresten saanti oli helpompaa kuin kaupungin keskustassa, jossa kauppojen hyllyt ammottivat tyhjiyttään.⁷⁷ Vaikka vuosikertomuksien mukaan puutteesta ei kärsitty, lastenkodin kymmenvuotiskertomuksessa ajasta puhutaan hieman eri sävyyn. Muistelun mukaan lastenkodissa oli ”suuri määrä heikkoja lapsia”, jotka tarvitsivat ruokaa, minkä vuoksi huoli ruuan saannista oli suuri. Lisäksi lastenkoti koki lisähaasteita elintarvikepulan ollessa pahimmillaan, kun sen varat varastettiin pariin kertaan.⁷⁸ Ensimmäinen maailmansota näkyikin lastenkodin arjessa näkyvimmin elintarvikepulana ja huolena ruuan saannissa.

Pula-aika aiheutti haasteita myös muissa arjen askareissa, sillä syksyllä 1917 ja sitä seuraavana talvena lastenkodissa kärsittiin sähkövalon puutteesta.⁷⁹ Valojen puute oli iso ongelma pimeimpänä vuodenaikana, ja vuoden 1918 vuosikertomuksessa mainitaankin, että pimeys aiheutti ”tuntuvia ongelmia”.⁸⁰ Valottomuus ja nälkä vaikuttivat varmasti negatiivisesti lasten terveyteen ja olosuhteisiin lastenkodissa.

⁷² Kotioja 2020, 24–25.

⁷³ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918” *Betania*, 1.5.1919 No 5, 78.

⁷⁴ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1917” *Betania*, 1.9.1918 No 4, 59.

⁷⁵ Haapala 2018, 40.

⁷⁶ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918” *Betania*, 1.5.1919 No 5, 77–78.

⁷⁷ Nyström 2013, 348–350.

⁷⁸ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 59–60.

⁷⁹ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 60.

⁸⁰ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1918” *Betania*, 1.5.1919 No 5, 78.

3. Pitäjänmäen lastenkoti maailmansotien välisenä aikana 1919–1938

3.1. Lastenkoti laajenee

Vuosikymmenen vaihtuessa Pitäjänmäen lastenkoti oli ainoa tuberkuloosihoitolaitos lapsille Helsingin seudulla, ja lastenkodin henkilökunta tiedosti laitoksen tarpeellisuuden ja tärkeyden. Tuberkuloosin levinneisyyttä Suomessa maailmansotien välisenä aikana kuvaa hyvin se, että vuonna 1924 Suomessa oli noin 7500 sairaalahoitoa tarvitsevia keuhkotautisia, kun sairassijoja oli tarjolla noin 1020 kappaletta.⁸¹ 1920–1930-luvuilla Pitäjänmäen lastenkodin hoidokkimäärä kasvoikin yli sataan lapsen vuodessa, ja lastenkoti muodostui omaksi pieneksi yhdyskunnakseen Pitäjänmäellä.⁸² 1920-luvun alkaessa lastenkotiin mahtui yhteensä 14 sellaista lasta, joita pidettiin eristyksissä oman kodin tuberkuloositartunnalta, 28 sairasta 8–15-vuotiasta ja 29 sairasta pikkulasta, eli alle kouluikäistä lasta. Yhteensä laitokseen siis mahtui enintään 71 lasta hoidettavaksi, ja hoito-osastot sijaitsivat viidessä eri rakennuksessa (Tallkulla, Droppen, Tomtebo, Portstugan ja Lillstu).⁸³ Vuonna 1920 lastenkodissa oli 17 lastenhoitajaa, ja kuten taulukosta 1 näkee, vuoden lopussa kodin hoitopaikkojen määrä ylittyi kolmella.⁸⁴

⁸¹ Armas Ruotsalainen ”Ehdotukset tuberkuloosin vastustamiseksi maassamme”, *Suomen Terveystieteiden lehti*, 30.9.1924 No 9, 153.

⁸² ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1936”, *Viesti Helsingin Diakonissalaitoksesta* (jatkoksa Viesti), toukokuu 1937, No 5–6, 77.

⁸³ ”Työtä Jumalan taimitarhassa. Kymmenvuotismuisto. Tuberkuloottisten lasten kodin synty ja kehitys”, *Betania*, 1.4.1920 No 4, 54.

⁸⁴ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1920”, *Betania*, 1.5.1921 No 5–6, 74.

Taulukko 1. Pitäjänmäen lastenkodissa hoidettujen lapsien määrä vuosina 1920–1938.

	Sisäänkirjatut	Uloskirjatut	Yhteensä vuoden lopussa
1920	14	8	74
1921			69
1922	39	25	80
1923	33	27	86
1924	36	28	94
1925			
1926	50	50	102
1927	42	45	100
1928			114
1929			116
1930			112
1931	58	49	121
1932	52	56	119
1933			130
1934	65	57	138
1935	60	59	139
1936	66	64	141
1937	51	47	145
1938	45	52	138

Lähde: *Betania* 1916–1921; *Viesti* 1925–1930 ja 1932–1938; Toimintakertomukset 1922–1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

Taulukon 1 mukaan lastenkodin hoidokkimäärä kasvoi 1920-luvulla yli sataan, ja 1930-luvulla miltei 150 lapseen. Hoidokkimäärän kasvu oli melko tasaista, eikä taulukon 1 perusteella voida huomata mitään selkeää muutosta lasten määrässä. Huomioitavaa on se, että 1930-luvulla lasten määrä pystyi vuoden lopussa aina yli sadassa, ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lastenkotiin tuli joka vuosi enemmän lapsia, kuin sieltä poistui.

Laitoksen laajentuessa kodin rakennuksessa suoritettiin korjaustöitä, jotta saataisiin lisää tilaa hoidettaville lapsille. Sen lisäksi, että vanhoihin rakennuksiin tehtiin laajempia osastoja, niitä remontoitiin palvelemaan paremmin suuren laitoksen tarpeita: lastenkotiin rakennettiin muun muassa uusi puutyöpaja ja voimistelusalit pojille.⁸⁵ Lastenkodin käyttöön hankittiin myös uusia

⁸⁵ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1920", *Betania*, 1.5.1921 No 5–6, 74; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1921", *Betania*, 1.5.1922 No 5–6, 74.; "Vuoden 1925 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit", *Viesti*, touko-kesäkuu 1926 No 5–6, 70–71; "Vuoden 1927 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit", *Viesti*, touko-kesäkuu 1928 No 5–6, 71.

rakennuksia. 1920-luvun aikana ostettiin rakennukset Rös ja Kullantöyry, jonka tontilla oli myös viljelypalstoja. Uusiin rakennuksiin siirrettiin avointa tuberkuloosia sairastavien lasten osasto, sekä talonmiehen asunto ja vanhempien poikien osasto.⁸⁶

Useampi lastenkodin rakennuksia laajennettiin uudelleen 1930-luvun aikana, ja osaan rakennuksista asennettiin keskuslämmitys ja vesi-, viemäri- ja lämminvesijohtolaitteet.⁸⁷ Esimerkiksi Portstuga- ja Rös-huvilat laajennettiin, ja Tomtebo remontoitiin perinpohjaisesti lastenkodin lääkärin tohtori Hj. Tallbergin ja rakennusmestarin suunnitelmien mukaan. Remontoituun Tomteboon perustettiin Yhdistys lasten ja nuorison hyväksi r.y:n pyynnöstä ja heiltä saadun lahjoituksen avulla osasto pienille lapsille, joiden perheenjäsenet sairastivat tuberkuloosia.⁸⁸

Lastenkodin laajentuessa sinne alettiin sijoittamaan lapsia myös Helsingin ulkopuolelta.⁸⁹ Esimerkiksi vuonna 1932 lastenkodissa oli 18 lasta muilta paikkakunnilta, joista yksi tyttö oli Petsamosta saakka.⁹⁰ 1930-luvulta alkaen lastenkotiin sijoitettiin lapsia myös huonojen kotiolojen vuoksi. Esimerkiksi yhdet sisarukset päätyivät laitokseen, sillä molemmat vanhemmat olivat sairaalassa, ja yksi lapsi taas päätyi lastenkotiin, sillä alkoholisoitunut isä ei huolehtinut hänestä.⁹¹

Lastenkodin arkistoista löytyy kirjeenvaihtoa hämeenlinnalaisen perheen ja Hämeenlinnan köyhäinhuotohallituksen väliltä. Perheen vanhempi sisar oli kirjoittanut äidilleen, kehottaen tätä viemään sairastuneen nuoremman siskon takaisin lastenkotiin, sillä sisko ei viihtynyt kotona ja lastenkodissa hän saisi tarvitsemaansa hoitoa.⁹² Kirjeen perusteella pikkusisko ei ollut täysin terve, ja voidaankin olettaa, että hän oli aiemmin päätynyt lastenkotiin keuhkotaudin vuoksi. Hämeenlinnan köyhäinhuotohallitus totesi kyseisen perheen olevan ”siveellisessä suhteessa aivan rappiolla” ja elävän äärimmäisessä köyhyydessä, minkä vuoksi Helsingin köyhäinhuolto

⁸⁶”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1923”, *Betania*, 1.5.1924 No 5–6, 72; ”Vuoden 1926 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1927 No 5–6, 72–73.

⁸⁷ Toimintakertomus 1932, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Nimetön asiakirja 11.10.1932, Hallintoasiakirjat (1932–1987), PLA, KA; ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1934”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1935 No 5–6, 75–76; ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1935”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1936 No 5–6, 76.

⁸⁸ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1930”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 74; ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1932”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1933 No 5–6, 76–78; ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1933”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1934 No 5–6, 76–77.

⁸⁹”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1930”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 74.

⁹⁰ Toimintakertomus 1932, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

⁹¹ Lastensuojelulautakunnan lomakkeet vuosilta 1931 ja 1932, Muu aineisto 1935–1998, PLA, KA.

⁹² Isosiskolta äidilleen, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

määräsi pikkusiskon takaisin Pitäjänmäen lastenkotiin.⁹³ Tämä kirjeenvaihto tuo hyvin esiin sen, millaisen byrokratian takana lapsen sijoittaminen lastenkotiin oli. On myös huomioitava, kuinka vanhemman lapsen huoli nuoremasta otettiin vakavasti, ja perheen taustan vaikutus sijoituspäätökseen. Hämeenlinnalaisen työn tilanne kertoo lasten tuberkuloosihoidon tilanteesta Suomessa 1920-luvulla: lähin hoitopaikka lapselle ollut Pitäjänmäellä saakka.

Lastenkodin hoidokkimäärän lisääntyminen näkyi henkilökunnan puutteena. Puuttuva henkilökunta korvattiin sillä, että osa lastenkodin vanhemmista lapsista työskenteli kodissa.⁹⁴ Vuonna 1923 lastenkodissa oli yhteensä 20 henkilökunnan jäsentä, joista kuusi oli lastenhoitajia ja kaksi tai kolme diakonissasisaria.⁹⁵ Loput henkilökunnasta oli keittäjiä, siivoajia, kanslistejä ja muita lastenkodin toiminnan kannalta tärkeitä tehtäviä toimittavia työntekijöitä. Monella työntekijällä oli useita työtehtäviä työnimikkeestä riippumatta, kuten ompelu- puutarha- ja korjaustöitä. Lastenhoitotehtäviä saattoi langeta myös esimerkiksi keittäjille tai siivoajille, mikä osaltaan kertoo kiireisestä ilmapiiristä.⁹⁶ Vuoden 1925 toimintakertomuksessa kodin työmäärän todetaan laajentuneen, mutta henkilökunta kasvaneen vain yhdellä diakonissalla. Moni koulun lopettanut lapsi jäikin töihin lastenkotiin.⁹⁷ Vuosien 1936 ja 1937 aikana lastenkodissa työskenteli yli 20 lastenkodin entistä asukasta. Suurin osa heistä oli yli 18-vuotiaita, mutta muutama oli vasta kansakoulusta valmistuneita eli noin 16-vuotiaita.⁹⁸ Pitäjänmäen lastenkodin lähdeaineistosta huokuu se, että työntekijöitä oli liian vähän työmäärään nähden.

Keuhkotauti oli Suomessa 1900-luvun alkupuolella pelätty sairaus, minkä vuoksi tautia sairastavat tai sen sairastaneet saattoivat kohdata ennakkoluuloja ja syrjintää. Keuhkotaudista parantuneiden oli esimerkiksi tavallista vaikeampaa saada työpaikka tai asunto.⁹⁹ Pitäjänmäen lastenkodista kotiutuneet nuoret ja lapset kohtasivat oletettavasti myös vastaavia ennakkoluuloja, minkä vuoksi moni lapsi saattoi jäädä töihin lastenkotiin.

Lastenkodin henkilökunnassa tapahtui iso muutos, kun kodin perustamisesta saakka johtajattarena toiminut Elin Wegelius erosi tehtävistään vuoden 1937 lopussa. Uudeksi

⁹³ Helsingin köyhäinhuolto 1.3.1922, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA; Hämeenlinnan köyhäinhuoltohallitus 6.3.1922, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

⁹⁴ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1921", *Betania*, 1.5.1922 No 5–6, 74.

⁹⁵ Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1923", *Betania*, 1.5.1924 No 5–6, 72.

⁹⁶ Työtodistukset 1930–1939, Henkilökuntaan liittyvät asiakirjat (1927–1997), PLA, KA.

⁹⁷ "Vuoden 1925 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit", *Viesti*, touko-kesäkuu 1926 No 5–6, 70–71.

⁹⁸ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1935", *Viesti*, touko-kesäkuu 1936 No 5–6, 77;

"Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1936", *Viesti*, toukokuu 1937, No 5–6, 78.

⁹⁹ Forsman ja Savonen 1935, 73.

johtajattareksi valittiin neiti Greta Hernberg, joka oli aikaisemmin toiminut opettajana lastenkodin kotikoulussa ja lastentarhassa.¹⁰⁰

3.2. Koulutus ja kasvatust

Lastenkodissa toimi suomenkielisille lapsille kotikoulu vuoteen 1926 saakka, jolloin Pitäjänmäelle perustettiin suomenkielinen kansakoulu. Lastenkodin terveet suomenkieliset lapset pääsivät opiskelemaan uuteen kouluun, mutta laitoksen huonokuntoisimpien lastien koulutiensä jatkui kotikoulussa.¹⁰¹ Lastenkodin kotikoulussa opiskeltiin 1930-luvun opetussuunnitelmien mukaisia oppiaineita, kuten laskentaa, uskontoa, kielioppia, luonnontieteitä ja lukemista. Lastenkodissa toimi myös alle kouluikäisten päiväkotii, jossa kävi 30–40 lasta useammassa eri ryhmässä. Päiväkodissa laulettiin, leikittiin ja askarreltiin opettajan johdolla.¹⁰² Ylioppilas Greta Hernberg toimi opettajana niin kotikoulussa kuin lastentarhassakin.¹⁰³

Lastenkodin kotikoulua pidettiin kolmena päivänä viikossa ja päiväkotia toiset kolme arkipäivää. Kansakoulua kotikouluna käyvien lasten määrä vaihteli lasten terveydentilan mukaan.¹⁰⁴ Vuoden 1933 opetuspäiväkirjassa oli ainoastaan lastentarhan merkintöjä, vaikka sairaimmat lapset kävivät kansakoulua kotikouluna.¹⁰⁵ Vuoden 1937 opetuspäiväkirja on nimetty lastentarhan päiväkirjaksi, eikä kansakoulusta ole merkintöjä.¹⁰⁶

Huonosti käyttäytyvät lapset saivat rangaistuksia koulussa. Rangaistuksen syitä olivat rähjäminen, vallattomuus, rukouksen tai laulun lausumattomuus, likaiset koulutarvikkeet ja unohtelevaisuus.¹⁰⁷ Tomtebon lapset saivat kaikki kerran arestia, kun kukaan heistä ei suostunut lausumaan rukousta.¹⁰⁸ Rangaistuksia annettiin yleisen ohjeistuksen perustein, sillä

¹⁰⁰ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1931", *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 80–81; "Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1937", *Viesti*, toukokuu 1938, No 5–6, 85–86.

¹⁰¹ "Vuoden 1926 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit", *Viesti*, touko-kesäkuu 1927 No 5–6, 72–73.

¹⁰² V. Valorinta, "Työ- ja lukujärjestys", *Opettajain lehti: Kansakouluopetus käsittelevä kuvallinen viikkolehti*, 17.8.1934 No 33, 527; Opetuspäiväkirjat 1930–1933 ja 1935–1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

¹⁰³ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1931", *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 80–81; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1932", *Viesti*, touko-kesäkuu 1933 No 5–6, 76–78.

¹⁰⁴ Opetuspäiväkirjat 1930–1933 ja 1935–1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

¹⁰⁵ Opetuspäiväkirja 1932–1933, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1932", *Viesti*, touko-kesäkuu 1933 No 5–6, 76–78.

¹⁰⁶ Opetuspäiväkirja 1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

¹⁰⁷ Opetuspäiväkirjat 1930–1933 ja 1935–1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

¹⁰⁸ Opetuspäiväkirja 1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

kansakoulussa sai 1930-luvulla rangaista oppilasta, jos tämä käyttäytyi tottelemattomasti, sopimattomasti tai laiskasti, tai jos tehtävät tehtiin huolimattomasti.¹⁰⁹ Lastenkodin koulussa rangaistuksina toimi nurkassa seisominen ja laiskanläksy, mitkä olivat sallittuja ja yleisiä rangaistuskeinoja.¹¹⁰

Kansakoulun suorittaneet vanhemmat lapset kävivät ilta-, jatko- tai ammattikoulua lastenkodin ulkopuolella, ja osa lapsista työskenteli kodissa.¹¹¹ Lastenkodissa työskenteli agronomi, joka vastasi pihamaan viljelyksistä ja puutarhanhoidosta.¹¹² Tämän lisäksi agronomi osallistui lasten kasvattamiseen lastenkodissa, sillä hän johti koulunkäynnin lopettaneiden poikien työskentelyä. Agronomi opetti pojille myös urheilua, leikkejä ja veistoa.¹¹³

Pitäjänmäen lastenkodin arkistosta löytyy artikkeleita, joissa kannetaan huolta Suomen nuorison työttömyydestä ja kannustetaan varhaisnuoria työntekoon.¹¹⁴ Nämä teemat olivat tärkeitä lastenkodin kasvatusmetodeissa, sillä osa lastenkotiin sijoitetuista lapsista työskenteli kodissa, ja moni jäi lastenkotiin töihin valmistuttuaan kansakoulusta.¹¹⁵ Tämä ei poikennut yleisistä kasvatusepeistä, sillä 1900-luvun alussa lapset kasvatettiin työntekoon, eikä nuoruudella ollut samanlaista merkitystä kuin nykypäivänä. Maaseudun lapset kasvoivat ympäristössä, jossa riitti aina töitä myös lapsille.¹¹⁶ Työvoimapulasta kärsivä lastenkoti voidaan nähdä samanlaisena työtä tarjoavan ympäristönä, jossa vanhempia lapsia oli helppo opastaa huolehtimaan nuoremmista, ja kodinhoidossa ja puutarhassa riitti työnsarkaa.

1900-luvun alussa lasten rankaiseminen väkivalloin oli sallittua, ja lastenkodeissa oli yleisesti käytössä rangaistuskirja, johon tuli merkitä kaikki ruumiillinen kuritus.¹¹⁷ Pitäjänmäen lastenkodin arkistoissa ei ole säilynyt tietoa lasten rankaisemisesta kotikoulussa ja päiväkodissa annettuja rangaistuksia lukuun ottamatta. Joko lastenkodissa ei vastoin ajan käytäntöjä pidetty rangaistuskirjaa, tai se on aikojen saatossa hävinnyt tai hävitetty. Lasten ruumiillisesta tai

¹⁰⁹ Syväoja 2004, 130–131.

¹¹⁰ Opetuspäiväkirjat 1930–1933 ja 1935–1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA; Syväoja 2004, 131.

¹¹¹ Esimerkiksi ”Vuoden 1925 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1926 No 5–6, 70–71 ja ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938”, *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 81–82.

¹¹² ”Vuoden 1926 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1927 No 5–6, 72–73; Lastenkotikomitean teettämä kysely 31.12.1945, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

¹¹³ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1931”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 80–81.

¹¹⁴ Maisteri R. Liukkonen, ”Nuorison työttömyydestä ja toimenpiteistä sen vastustamiseksi”, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA; Elsa Heporauta, ”Kirje maamme varhaisnuorisolle”, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹¹⁵ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1921”, *Betania*, 1.5.1922 No 5–6, 74; ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1935”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1936 No 5–6, 77; ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1936”, *Viesti*, toukokuu 1937, No 5–6, 78.

¹¹⁶ Näre & Kirves 2010, 20–21; Näre 2010, 217.

¹¹⁷ Eemil Tolonen, ”Lastenkotien rangaistuskirja”, *Huoltaja* No 23, 30.11.1922, 211–212.

sanallisesta kurittamisesta lastenkodissa ei siis ole tietoa, mutta esimerkiksi väkivallalla uhkailu oli yleinen kasvatustapa 1900-luvun alkupuolen Suomessa. Lapsi kasvatettiin sopeutuvaksi ja kuuliaiseksi, työtä tekeväksi kansalaiseksi, ja kasvatuksessa hyödynnettiin uhkaa väkivallasta tai suoranaista kuritusta: lapsi tiesi, että jos hän ei totellut, hän saisi kivuliaan rangaistuksen.¹¹⁸

Lastenkoti sai lahjoituksina erilaisia leluja, pulkkia ja vaatteita.¹¹⁹ Nämä lahjoitukset, etenkin joululahjat olivat tärkeitä lasten kasvatuksen ja viihtyvyyden kannalta. Rouva Montgomeryn lahjoittama piano oli arvokas ja lasten keskuudessa pidetty lahja, mikä helpotti niin koulun musiikkikasvatusta kuin lauluhetkiäkin.¹²⁰

Osa Pitäjänmäen lastenkodin henkilökunnasta teki elämäntyönsä laitoksessa. Tästä on hyvänä esimerkkinä eräs lasten hoitaja, joka oli ”äidillisellä rakkaudella hoitanut kotinsa suojatteja, jotka olivat tulleet tapaamaan häntä kodista päästyäänkin.”¹²¹ Vanhojen lastenkodin asukkaiden vierailu ei ollut poikkeavaa etenkään loma-aikoina.¹²² Joillekin lapsille lastenkoti oli ainut koti, jota heillä oli ollut, minkä vuoksi on luonnollista, että sen henkilökuntaan kiinnytettiin kuin omaan perheeseen. Halu tavata vanhaa hoivaajaa kertoo siitä, että lapsi on tuntenut olonsa turvalliseksi lastenkodissa, mikä puolestaan kertoo hyvästä huolenpidosta. Vanhojen hoidokkien tulo lastenkotiin koettiin kuitenkin lisäävän henkilökunnan työtaakkaa ja taloudellisia menoja, minkä lisäksi huoli näistä lapsista kasvoi.¹²³ Vaikka lastenkodista lähteneistä luultavasti mielellään pidettiin huolta, koettiin heidät myös vähintään taloudelliseksi taakaksi. On myös hyvä pohtia, millaisia näiden lasten kotiolo olivat, jos he tulivat loma-aikoina lastenkotiin asumaan. Tulivatko lapset sinne omasta tahdostaan, kun ei ollut mutakaan paikkaa, minne mennä?

Kristillinen kasvatustapa oli ajalle tyypillistä, ja diakonissalaitoksen lastenkodissa se oli luonnollisesti tärkeässä roolissa. Kouluopetuksessa näkyi rukousten ja uskonnollisten tarinoiden merkitys.¹²⁴ Myös lähdeaineistosta huokuu se, että kristinusko oli runkona koko laitoksen toiminnalle: vuosikertomuksissa ja kirjeissä kiitetään Jumalaa lasten terveydestä ja lastenkodin selviytymisestä. Ainakin lastenkodin henkilökunta haaveili omasta kirkosta

¹¹⁸ Tuomaala 2004, 84.

¹¹⁹ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1934”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1935 No 5–6, 75–76; Vuoden 1935 toimintakertomus, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹²⁰ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1921”, *Betania*, 1.5.1922 No 5–6, 74.

¹²¹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938”, *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 81–82.

¹²² ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1924”, *Betania*, 1.5.1925 No 5–6, 72–73.

¹²³ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1924”, *Betania*, 1.5.1925 No 5–6, 72–73.

¹²⁴ Opetuspäiväkirjat 1920–1931, 1932–1933, 1935–1936 ja 1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA.

lastenkodin lähelle, ja vuonna 1925 rukoushuoneelle haettiin rahoitusta.¹²⁵ Pieni kirkko rakentuikin vuosikymmenen loppupuolella, ja se vihittiin käyttöön joulukuussa 1929. Kodin lapset ja henkilökunta olivat seuranneet ”suurella harrastuksella” kirkon rakentumista. Kirkon rakentumisen ajan seurakunnan ompeluseurat, lauluharjoitukset ja rakennuskomitean kokoukset pidettiin lastenkodissa. Kirkon valmistuttua kodin ilmapiiri rauhoittui, kun kaikki harrastustoiminta järjestettiin kirkon tiloissa.¹²⁶ Kirkosta tuli tärkeä osa lastenkodin arkea ja toimintaa.¹²⁷

3.3. Lasten terveys ja hoito

Pitäjänmäen lastenkodin hoidokkien terveydenhuolto oli yksi laitoksen tärkeimmistä ja keskeisimmistä tehtävistä. Helsingin kaupungin tuberkuloositoimisto huolehti lasten sijoittamisesta lastenkotiin, sekä lapsille tehdystä terveystarkastuksesta ennen lastenkotiin muuttamista. Myös lastenkodista poistuminen hoitui tuberkuloositoimiston kautta.¹²⁸ Lastenkodissa oli omat osastot tuberkuloosia sairastaville ja tartuntaa levittäville lapsille, jotka eivät itse olleet sairaita.¹²⁹

Vuoden 1921 vuosikertomus antaa hyvän katsauksen lasten terveydentilaan lastenkodissa. Pitäjänmäen lastenkodissa oli vuonna 1921 yhteensä 69 lasta, joista 53 lasta sairasti influenssan, kolme keuhkokuumeen, kolme keuhkokatarrin ja yksi lapsi oli sairaalassa märkivän korvan takia. Tämän perusteella miltei jokainen lastenkodin lapsi sairasteli vuoden aikana, ja osalla lapsista oli jo entuudestaan tuberkuloosin oireita. Vuoden aikana kaksi lasta myös kuoli tuberkuloosiin. Vuosikertomuksessa lasten terveydentilaa luonnehdittiin kuitenkin ”yleensä tyydyttäväksi”.¹³⁰

Vuodelta 1937 löytyy tarkempaa tietoa tuberkuloosia sairastavista lapsista. Lastenkodissa oli yhteensä 145 lasta, joista 91 sairasti tuberkuloosia, ja 32 lasta oli saanut negatiivisen tuberkuloosituloksen. Tästä voidaan päätellä, että lastenkodissa oli 23 lasta, jotka eivät olleet

¹²⁵ Muotoiluja avustusten saamiseksi rukoustaalon rakennusta varten, maaliskuu 1925, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹²⁶ ”Vuoden 1929 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1930 No 5–6 touko, 71.

¹²⁷ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1931”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1931 No 5–6, 80–81.

¹²⁸ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1936”, *Viesti*, toukokuu 1937, No 5–6, 77; ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938”, *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 82.

¹²⁹ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1923”, *Betania*, 1.5.1924 No 5–6, 72.

¹³⁰ ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta vuonna 1921”, *Betania*, 1.5.1922 No 5–6, 74–75.

tuberkuloosin vuoksi laitoksessa. Negatiivisen tuloksen saaneet lapset olivat oletettavasti sellaisia, jotka olivat altistuneet taudille kotonaan. Sen vuoksi heille tehtiin tuberkuliinitesti, jonka jälkeen heidät sijoitettiin lastenkotiin turvaan kotona leviävältä taudilta. Sairastuneista lapsista 47 sairasti keuhkotuberkuloosia, ja lopuilla lapsista tuberkuloosi oireili haimassa, kilpirauhasessa, ihossa, aivokalvossa ja selkärangassa. Aivokalvon tuberkuloosia sairastanut lapsi menehtyi sairauteen.¹³¹ Vuonna 1938 lastenkodissa oli 138 lasta, joista 57 sairasti tuberkuloosia. Sairaista lapsista 48 sairasti keuhkotuberkuloosia, mutta yhdeksän muun sairastuneen lapsen tuberkuloosista ei löytynyt tarkempaa tietoa.¹³² Nämä esimerkit antavat hyvän kuvan siitä, kuinka vaihtelevaa tuberkuloosia sairastavien määrä lastenkodissa oli, ja kertoo myös hoidokkien nopeasta vaihtuvuudesta. Kun vuonna 1937 lastenkodin lapsista 63 prosenttia sairasti tuberkuloosia, seuraavana vuonna tautia sairastavien lapsien osuus oli pudonnut 41 prosenttiin. Voidaan siis olettaa, että lastenkodin lapset saivat tarvitsemaansa hoitoa, sillä tuberkuloosia sairastavien määrä laski.

Maailmansotien välisenä aikana lastenkodin vuosikertomuksissa kuvailtiin lasten terveydentilaa hyväksi¹³³, ja vuonna 1927 jopa erinomaiseksi.¹³⁴ Lastenkodin lapsilla oli paljon muitakin sairauksia tuberkuloosin lisäksi, ja välillä laitokseen iski epidemioita: vuonna 1933 melkein kaikki lastenkodin lastentarhan lapsista sairastui tuhkarokkoon, ja vuonna 1937 taas tulirokkoon.¹³⁵ 1930-luvulla lastenkodissa sairastettiin myös hinkuyskää, influenssaa, korvatulehdusta, angiinaa, punatautia ja sidekalvontulehdusta.¹³⁶ Kolmella lapsella raportoitiin umpilisäkkeen tulehduksesta ja yhdellä lapsella oli luunmurtuma.¹³⁷ Epidemiat ja muut sairastelut lastenkodissa olivat aina negatiivinen asia, sillä sairailta lapsilla on entistä heikompi

¹³¹ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹³² Lääkärin vuoden 1938 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 14.2.1939, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹³³ Esimerkiksi ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1924”, *Betania*, 1.5.1925 No 5–6, 73 ja ”Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1933”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1934 No 5–6, 76.

¹³⁴ ”Vuoden 1927 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1928 No 5–6, 71.

¹³⁵ Opetuspäiväkirjat 1932–1933 ja 1937, Opetuspäiväkirjat (1930–1937), PLA, KA; Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹³⁶ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Lääkärin vuoden 1938 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 14.2.1939, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹³⁷ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

vastustuskyky, minkä vuoksi tuberkuloosi voi tarttua helpommin.¹³⁸ Tämän vuoksi oli erityisen tärkeää eristää tuberkuloosia sairastavat lapset muista lapsista.¹³⁹

Tohtori Tallberg aloitti vuonna 1924 lastenkodin lääkärinä, mutta lapsien terveydestä huolehti vuosien varrella muitakin lääkäreitä.¹⁴⁰ Tuberkuloosia sairastavan hoitoon kuului 1900-luvun alkupuolen yleisen terveydenhuollon ohjeiden mukaan lepo, hyvä ravinto, liikunta ja raittiin ulkoilman nauttiminen. Vuodepotilaat tuli asettaa sänkyineen ulkoilmaan niin kutsuttuun hallimakuuseen, jolloin myös huonovointisimmat saivat nauttia raittiista ilmasta.¹⁴¹ Tuberkuloosipotilailta tuli myös oikeaoppisen hoidon mukaan mitata paino ja ruumiinlämpö tasaisin väliajoin, joissain hoitolaitoksissa mittauksia suoritettiin jopa useita kertoja päivässä.¹⁴² Pitäjänmäen lastenkodissa sairaiden lasten hoito täsmäsi ajan ohjeita ainakin levon ja ulkoilman saannin osilta. Lasten ravinnon saannista ei ole säilynyt tarkempaa tietoa, mutta suurin osa lapsista sai talvella kalanmaksäöljyä ja rautavalmistetta.¹⁴³ Lastenkodin henkilökuntaa oli opastettu vitamiinien ja lisäravinteiden tärkeydestä lasten terveyden ja vastustuskyvyn edistämiseksi, minkä perusteella voidaan olettaa, että lapsien vitamiininsaannista myös huolehdittiin.¹⁴⁴ Sairastuneiden lasten liikunnasta ja painon- sekä ruumiinlämmön mittaamisesta lastenkodissa ei ole säilynyt tietoa.

Vielä 1930-luvun alussa aurinkoa pidettiin tuberkuloosibasillien tuhoajana ja luonnon omana desinfiointiaineena, sillä pimeyden uskottiin ylläpitävän basillien elinvoimaa.¹⁴⁵ Tämän vuoksi tuberkuloosia sarastavia hoidettiin valohoidon avulla, eli auringossa niin sanotusti aurinkokylvyssä, tai keinovalon alla.¹⁴⁶ Vuosikymmenen edetessä terveydenhuollon asiantuntijat kuitenkin totesivat, ettei valohoito ole tuberkuloosia sairastavalle hyväksi. Härmän parantolan yleislääkäri Valter Forsmanin mukaan aurinkokylpy on hyväksi vain harvoissa tapauksissa. Forsman piti valohoitoa jopa potilasta heikentävänä hoitomuotona, sillä hänen mukaansa sairastuneet solut saivat elinvoimaa auringosta¹⁴⁷. Valohoito oli tärkeä osa

¹³⁸ Savonen 1935, 60.

¹³⁹ Severi Savonen "Tuberkuloosikulttuurimme", *Suomen terveydenhoito-lehti* 1.3.1931 No 3, 35.

¹⁴⁰ Toimintakertomus 1957 18.2.1958, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; "Vuoden 1927 toimintakertomus, Diakonissalaitoksen lastenkodit", *Viesti*, touko-kesäkuu 1928 No 5–6, 71.

¹⁴¹ Härö 1992, 64.

¹⁴² Jauho 2007, 247–248.

¹⁴³ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; "Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938", *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 82.

¹⁴⁴ Ragnar Granit, "Vitamiineista", Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁴⁵ Severi Savonen "Tuberkuloosikulttuurimme", *Suomen terveydenhoito-lehti* 1.3.1931 No 3, 35–36; K. Taskinen "Valohoidosta", *Suomen Terveydenhoito-lehti*, 18.11.1921 No 11–12, 152; Jauho 2007, 134.

¹⁴⁶ K. Taskinen "Valohoidosta", *Suomen Terveydenhoito-lehti*, 18.11.1921 No 11–12, 152.

¹⁴⁷ Forman 1935, 86.

Pitäjänmäen lastenkodin tuberkuloottisten lasten hoitoa aina 1930-luvun loppuun saakka, vaikka sitä ei hoitomuotona enää suositeltukaan. Erityisesti aurinkokylpyä pidettiin lastenkodissa tärkeimpänä valohoidon keinona, ja auringottomina aikoina lastenkodissa käytettiin kvartsilamppua valon lähteenä.¹⁴⁸

Tuberkuloosipotilaiden keuhkoja alettiin yleisesti tutkimaan röntgenin avulla 1930-luvulla, mutta Pitäjänmäen lastenkodin potilaat kävivät jo 1920-luvulla kerran vuodessa röntgentutkimuksissa.¹⁴⁹ 1930-luvulla lastenkodin lapset kävivät kahdesti vuodessa yleisessä terveystarkastuksessa, johon kuului niin röntgenhoito, kuin kliiniset ja radiologiset tutkimuksetkin.¹⁵⁰ Vaikka valohoidon osalta Pitäjänmäen lastenkodissa ei oltu uusimpien tutkimusten tasalla, röntgenhoidon hyödyntämisessä lastenkoti oli edelläkävijänä.

Tuberkuloosin uskottiin leviävän pisaratartuntana, mutta myös kosketuksen välityksellä, minkä vuoksi keuhkotautisten koskemat astiat ja muut esineet sekä petivaatteet kehoitettiin pesemään perusteellisesti.¹⁵¹ Pitäjänmäen lastenkodin henkilökuntaa valistettiin siitä, että tuberkuloosia sairastavia lapsia hoitavien aikuisten on oltava ehdottoman terveitä työtä tehdessään, mutta varsinaisesta siivouksesta tai hygieniasta ei ole jäänyt tietoja.¹⁵² Lastenkodissa toimi siivoojia ja terveydenhuoltoon koulutettua henkilökuntaa, minkä vuoksi voidaan kuitenkin olettaa, että siisteydestä ja hygieniasta pidettiin asianmukaisesti huolta.¹⁵³ Tutkimieni asiakirjojen mukaan tuberkuloosi ei levinnyt laitoksen sisällä 1920-1930-luvuilla, mikä myös puoltaa olettamusta siitä, että tuberkuloosipotilaita kohdeltiin hygieniasääntöjen mukaisesti.

Lasten kesäsiirtolat olivat yleisiä tuberkuloosin ehkäisyhoidossa, sillä siirtoloiden avulla varattomat, tartuntavaarassa olevat lapset pääsivät kesäksi turvallisempiin olosuhteisiin.¹⁵⁴ Myös Pitäjänmäen lastenkotiin sijoitettiin kesälapsia heille tarkoitettuun tilapäiseen osastoon.¹⁵⁵ 1930-luvun puolivälissä Suomessa oli noin 45 000 keuhkotuberkuloosia

¹⁴⁸ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; "Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938", *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 82; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1923", *Betania*, 1.5.1924 No 5–6, 71.

¹⁴⁹ Jauho 2007, 248; Nimetön asiakirja, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA; Raportti tuberkuloosihuoltotoimistolta, Kirjeistö (1922–1989) PLA, KA.

¹⁵⁰ Tohtori Tallbergin vuoden 1937 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 22.2.1938, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; "Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1938", *Viesti*, toukokuu 1939, No 5–6, 82

¹⁵¹ Forsman ja Savonen 1935, 17.

¹⁵² Yliilääkäri K. R. Ingatus, "Tuberkuloosikysymys lastensuojelun kannalta", Tilastoja ja selvityksiä 1935–1985, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁵³ Työtodistukset 1930–1939, Henkilökuntaan liittyvät asiakirjat (1927–1997), PLA, KA.

¹⁵⁴ Härö 1992, 56–57.

¹⁵⁵ "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1924", *Betania*, 1.5.1925 No 5–6, 72; "Kertomus Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta v. 1932", *Viesti*, touko-kesäkuu 1933 No 5–6, 76–78.

sairastavaa ihmistä, ja noin 7000 kuoli tautiin vuosittain. Loput tuberkuloosikuolemat ovat suurimmaksi osaksi aivokalvontulehduksesta peräisin.¹⁵⁶ Vuosien 1935–1938 aikana kuusi lasta kuoli Pitäjänmäen lastenkodissa. Kolme heistä menehtyi keuhkotuberkuloosiin, yksi aivokalvon tuberkuloosiin, yksi kurkkumätään ja yhden lapsen kuolemaksi epäiltiin sydänhalvausta.¹⁵⁷

Tuberkuloosin ehkäisyä lasten ja etenkin vastasyntyneiden ja pienten lasten keskuudessa nähtiin kehitysmahdollisuuksia vielä 1930-luvun puolivälissä. Forsmanin mukaan tulisi perustaa lisää lastenkoteja etenkin tartuntavaarassa oleville lapsille.¹⁵⁸ Tuberkuloosin ehkäisy oli 1930-luvulla tärkeämpää kuin itse taudin parantaminen, ja Pitäjänmäen lastenkoti toteutti ajan terveydenhoidon asiantuntijoiden suosimaa järjestelmää kasvattaessaan tuberkuloositartunnan vaarassa olevia lapsia.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Forsman ja Savonen 1935, 14.

¹⁵⁷ Nimetön asiakirja, Tilastoja ja selvityksiä 1935–1985, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁵⁸ Forman 1935, 193.

¹⁵⁹ Hakosalo, ””Tehokkainta lastensuojelu- ja tuberkuloosityötä, mitä yleensä ajatella saattaa”:
joulumerkkipöytä osana tuberkuloosin vastaista kampanjaa Suomessa (1936–1973)”, *Historiallinen aikakauskirja*, 15/4.

4. Pitäjänmäen lastenkodin vaiheet 1939–1949

4.1. Sota-aika lastenkodissa 1939–1944

Toinen maailmansota ravisutti Suomea talvi- jatko ja Lapin sodan myötä. Pitäjänmäen lastenkoti sijaitsi Helsingin kupeessa, minkä vuoksi talvi- ja jatkosota vaikuttivat merkittävästi lastenkodin toimintaan ja lapsien olosuhteisiin. Lapsuutta sota-aikana tutkineet Sari Näre ja Jenni Kirves toteavat, ettei lapsen turvallinen kasvattaminen ollut mahdollista sodan aikana. Elämä sodan keskellä oli lapsille sekasortoista aikaa, jolloin maailma oli vaikea kokea turvallisena paikkana. Lapsesta huolehtiminen oli aikuisille konfliktin keskellä hyvin haastavaa, mikä vaikeutti lapsen kiintymyksen ja turvallisuuden tunteiden kehittymistä, sillä lapsen saamalla hoivalla on suuri merkitys siihen, miten hän selviää stressaavissa tilanteissa.¹⁶⁰ Pitäjänmäen lastenkodissa koettiin, että sodan aiheuttamat levottomat olot ja siitä seurannut ajanpuute vaikuttivat lastenkodin hoidokkeihin.¹⁶¹ Sota-aikana lapset eivät saaneet lastenkodissa sellaista hoivaa, jota he olisivat tarvinneet, minkä vuoksi vaikeasta ajasta selviäminen oli heille hankalaa. Päiväkotitoiminta, pyhäkoulu ja muu ohjattu toiminta oli lasten turvallisen kasvuympäristön kannalta tärkeää, sillä lapsille tarjottu ohjelma ja yhdessä tekeminen loivat käsityksen siitä, että heistä huolehdittiin.¹⁶² Kun sota pakotti luopumaan arjen rutiineista ja mahdollisuudet järjestää ohjattua toimintaa olivat olemattomat, lasten turvallisuudentunne kärsi.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan sytyttyä syksyllä 1939 lastenkodin arki muuttui. Pian sotatoimien alkamisen jälkeen pienet lapset evakuoitiin Seutulaan, joka sijaitsee Pitäjänmäeltä noin 20 kilometriä pohjoiseen. Seutulassa lastenkodilla oli käytössä palokunnantalo sekä ruotsalaisen kansakoulun huoneisto, eivätkä väliaikaistilat vastanneet Pitäjänmäen lastenkodin varusteluita esimerkiksi ruuanlaitto- ja sairaanhoitotilojen osalta. Pesutupa toimi keittiönä, ja saunapadan lisäksi ruokaa lämmitettiin sähkökeittolevyillä. Keittäjänä toimi ”yksi isoista tytöistä”. Pitäjänmäen lastenkodissa leivottiin öisin leipää, jota kuljetettiin maitoautolla puhtaiden pyykkien kanssa Seutulaan.¹⁶³ Seutulassa oli ahdasta ja epämurkavaa, mutta lastenkodin vuosikertomuksen mukaan viihtyvyys ja järjestys säilyi, ja elämä Seutulassa sujui

¹⁶⁰ Näre & Kirves 2010, 13–17.

¹⁶¹ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toimintakertomukset, (Toisteet (1932–1998)), PLA, KA.

¹⁶² Näre & Kirves 2010, 19.

¹⁶³ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1939”, *Viesti*, kesä-heinäkuu 1940, No 6–7, 95.

”ilman mainittavia häiriötekijöitä”.¹⁶⁴ Lapset olivat melko terveitä, mutta muutama nuorempi lähetettiin takaisin Pitäjänmäelle saamaan parempaa hoitoa. Pitäjänmäen lastenkodista lähti evakkoon myös yksi tyttöosasto osastonjohtajansa kanssa. Nämä 11 tyttöä viettivät talvisodan osastonhoitajan sukulaisten luona Vesilahdella, Tampereen kupeessa. Vesilahdella tytöt kävivät koulua ja osallistuivat maalaistöihin.¹⁶⁵

Talvisota hajautti lastenkodin toimintaa eri paikkakunnille, ja oletettavasti yhteydenpito eri puolilla Suomea sijaitsevien osastojen välillä oli hankalaa. Ei ole tietoa, moniko henkilökunnan jäsen lähti Seutulaan pienten lasten kanssa, mutta henkilökuntaa ei ollut tarpeeksi, koska elintarvikepuolesta vastasi lastenkodin hoidokkina oleva vanhempi tyttö. Pitäjänmäen lastenkodissa oli vuonna 1939 yhteensä 82 alle kouluikäistä lasta, ja noin puolet heistä jatkoi päiväkodissa käyntiä.¹⁶⁶ Tämän perusteella voidaan olettaa, että Seutulana evakossa oli loput noin 40 pikkulasta.

Talvisodan alettua miltei kaikki Suomen koulut sulkivat ovensa, mutta Pitäjänmäen lastenkodin kouluikäiset jatkoivat opiskelua vielä vuoden 1939 loppuun saakka.¹⁶⁷ Keväällä 1940 myös Pitäjänmäen koulut olivat kiinni, jolloin elämä lastenkodissa muuttui entisestään. Luultavasti koululaiset osallistuivat tuona keväänä lastenkodin työtehtäviin, sillä lasten työnteko lisääntyi sodan aikana.¹⁶⁸ Moskovan rauhan myötä keväällä 1940 pienten lasten osasto palasi Seutulasta Pitäjänmäelle. Oletettavasti myös Vesilahdella asustaneet tytöt tulivat takaisin lastenkotiin, mutta tästä ei ole mainintaa lähdeaineistossa. Elämä palasi raiteilleen syksyn 1940 aikana, kun koulut avattiin. Kodin lastentarhassa kävi keskimäärin 50 lasta eri ryhmissä, ja kouluikäiset jatkoivat koulunkäyntiä tuttuun tapaan joko suomen- tai ruotsinkielisessä kansakoulussa, ammattikoulussa tai kansakoulun jatkoluokilla. Vuoden 1940 aikana usein virkavapaalla ollut Greta Hernberg erosi johtajattaren tehtävästä ja lastenkodin uudeksi johtajattareksi valittiin Lydia Lehmus.¹⁶⁹

Vuoden 1941 alku kului Pitäjänmäen lastenkodissa tavalliseen tapaan arjen koostuessa koulutyöstä, levosta ja leikistä. Kesällä rauhan aika kuitenkin päättyi jatkosodan sytyttyä, ja elämä lastenkodissa muuttui jälleen. Sodan seurauksena loppuvuoden aikana koulu keskeytyi

¹⁶⁴ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1940”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1941, No 5–6, 72–73.

¹⁶⁵ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1939”, *Viesti*, kesä-heinäkuu 1940, No 6–7, 95–96.

¹⁶⁶ Toimintakertomus 1939, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁶⁷ Toimintakertomus 1939, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Tepora 2010, 49.

¹⁶⁸ Näre & Kirves 2010, 17.

¹⁶⁹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1940”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1941, No 5–6, 72–73.

usein, lastenkodin päiväkotit suljettiin ja yöt häiriintyivät pommitusten vuoksi.¹⁷⁰ Sodan aiheuttamasta sekasorrosta huolimatta lastenkodissa saatiin järjestettyä pyhäkoulu, johon osallistui 85–90 lasta.¹⁷¹

Lastenkoti koki jatkosodan alettua työvoimapulaa, sillä osa henkilökunnasta sai komennuksen sairaanhoidon tehtäviin rintamalle, ja jotkut halusivat vapaaehtoisesti auttaa isänmaataan. Vuoden 1941 vuosikertomuksessa mainitaan erityisen arvokkaana ”kantajoukon” uskollisuus lastenkodille, sillä osa henkilökunnasta jätti lastenkodin työtehtävät osallistuakseen vapaaehtoistyöhön Karjalassa.¹⁷² Luultavasti rintamalle lähteneet entiset työntekijät toimivat lottina tai kirkon palveluksessa esimerkiksi sotasairaaloissa.

Vuoden 1942 aikana Lillstun osasto ja Kullatöyryn tyttöosasto jouduttiin sulkemaan ja laittamaan vuokralle taloudellisista syistä. Näiden suljettujen osastojen lapset siirrettiin muiden osastojen yhteyteen, mikä sai lastenkodin henkilökunnan potemaan ahdistusta. Myös hoidontarpeen lisääntyminen stressasi työntekijöitä, sillä lastenkotiin sijoitettiin entistä enemmän pieniä vauvoja. Lastenkodin taloudellisia menoja lisäsi kattava keittiöremontti, jossa uusittiin vesi-, viemäri- ja lämpöputket. Remontin aikana pesutupa, piha ja kirkon keittiö toimivat väliaikaisena keittiönä.¹⁷³ Sota-ajan arkea vaikeutti lastenkodin rakennusten huono kunto, jotka vaativat päivittäin pientä kohentamista.¹⁷⁴

Lasten työnteke lisääntyi sota-aikana, kun totalitaarisen sodan seurauksena koko Suomi panosti sodankäyntiin, ja etenkin nuorten työpanokselle oli kipeä tarve.¹⁷⁵ Myös Pitäjänmäen lastenkodin lapset työskentelivät laitoksessa, kun vaikeana aikana lapset olivat henkilökunnan apuna esimerkiksi kodinhoidossa ja puutarhatöissä.¹⁷⁶ Vuoden 1942 vuosikertomuksessa ja lastenkodin johtajattaren päiväkirjassa mainitaan erikseen, kuinka keittiöremontin aikana isommat tytöt olivat apuna keittiötöissä ja puutarhassa, kun taas pojat auttoivat rakennustöissä.¹⁷⁷ Sodan seurauksena lapset eivät päässeet elämään omaa lapsuuttaan, vaan heille annettiin vastuita, jotka kasvattivat nopeammin aikuisiksi. Vanhempien lasten tuli

¹⁷⁰ Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74–75.

¹⁷¹ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 25.10.1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁷² ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74–75; Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 25.10.1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁷³ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 74–76; Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja tammi-kesäkuu 1942, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁷⁴ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74–76.

¹⁷⁵ Näre & Kirves 2010, 17; Näre 2010, 218.

¹⁷⁶ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74–76.

¹⁷⁷ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 74–76; Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja tammi-kesäkuu 1942, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

huolehtia nuoremmista, ja monissa perheissä pojat kasvoivat isännän rooliin jo lapsena.¹⁷⁸ Pitäjänmäen lastenkodissa vanhemmat lapset olivat huolehtineet nuoremmista jo ennen toista maailmansotaa, ja oletettavasti tämä työnjako jatkui myös sodan aikana. Lasten työtehtävien lisääntyessä he kasvoivat kantamaan vastuuta toisista, minkä vuoksi he eivät itse saaneet kokea huolettomuutta ja turvaa. Lastenkodissa ei varsinaisesti ollut isän ja äidin rooleja, jolloin pojat eivät välttämättä varttuneet samalla tavalla isännän rooliin, kuin he olisivat voineet kotona varttua.

Jatkosodan aikana pääkaupunkiseutua vaivasivat ilmahälytykset, jotka sekä vaikeuttivat lastenkodin arkea, että aiheuttivat suurta pelkoa niin lasten kuin aikuistenkin keskuudessa. Alueen pommituksista huolimatta Pitäjänmäen lastenkodin rakennukset ja pihapiiri säästyivät fyysisiltä tuhoilta, ja koko lastenkodin väki pysyi vahingoittumattomana.¹⁷⁹ Loppuvuodesta 1941 öisin ja päivisin soivat ilmahälytykset toivatkin sodan realiteetit tiukemmin osaksi lastenkodin arkea.¹⁸⁰ Lastenkodin henkilökunta oli öisin jatkuvasti varuillaan pommiuhan vuoksi, mutta ilmahälytykset eivät vielä jatkosodan alkuvaiheessa mainittavasti häirinneet lasten unta.¹⁸¹ Lasten turvallisuuden vuoksi Tomtebon ja Betanian osastot liitettiin kuitenkin muihin osastoihin. Tilojen ahtaus aiheutti ”monta hankaluutta” arkiaskareissa, mutta lämmin vuodenaika ja henkilökunnan panostus auttoivat selviämään vaikeuksista.¹⁸² Ahtaus ja uusiin tiloihin muutto vaikuttivat varmasti myös lasten kokemuksiin.

Lapset saattoivat kokea sodan aiheuttamat kauhut joko pelkoa ja epävarmuutta tuovana uhkana, tai jännittävänä ja jopa viihdyttävänä seikkailuna.¹⁸³ Pommitukset herättivät pelkoa ainakin lastenkodin pienimpien lasten keskuudessa, sillä maaliskuussa 1943 kodin 39 pienintä lasta kokivat ”kauhun yöt”, minkä seurauksena he lähtivät evakkoon. Lapset kuljetettiin yhden sairaanhoitajan kanssa kuorma-autolla Sipoon Nuorisoyhdistyksen tarjoamiin tiloihin ja paikalliseen kansakouluun, jossa he olivat evakossa yhteensä seitsemän kuukauden ajan. Nuoremmat lapset tarvitsivat rauhallisemman ympäristön yöunilleen, mutta lastenkotiin jäi 80 isompaa lasta pommituksista huolimatta. Evakko oli kuormittavaa aikaa, mutta Sipoossa viihdyttiin olosuhteisiin nähden hyvin, ja paikalliset olivat osoittaneet lastenkodin välle suurta

¹⁷⁸ Näre & Kirves 2010, 17.

¹⁷⁹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 74–76; Toimintakertomus 1944 maaliskuussa 1945, *Toisteet (1932–1998)*, PLA, KA; Näre 2010, 170.

¹⁸⁰ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 4.11.1941, *Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974)*, PLA, KA.

¹⁸¹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 76.

¹⁸² ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74–75.

¹⁸³ Näre & Kirves 2010, 26.

ystävällisyyttä.¹⁸⁴ Siirtyminen pois lastenkodin tiloista saattoi olla pienille lapsille vaikeaa ja muutos saattoi lisätä pelon tunnetta. Toisaalta ilmahälytysten ulottuvilta pois pääseminen kääntyi varmasti helpotukseksi.

Vuosien 1942–1943 aikana lastenkodin hoidokkien vanhemmat ja sukulaiset järjestivät etenkin helsinkiläisille lapselle asuinsijoja Ruotsissa ja Tanskassa.¹⁸⁵ Sodasta seuranneen elintarvikepulan vuoksi moni lapsi kärsi sota-aikana aliravitsemuksesta, ja oli tällöin alttiimpi sairauksille. Vaikka siirtolaislasten lähtemisen syynä yleisesti pidettiin sotaa, tarttuvat taudit kuten tuberkuloosi nähtiin lapsille yhtä hengenvaarallisenä uhkana.¹⁸⁶ Lastenkodista saatettiin lähettää lapsia ulkomaille niin sodan, kuin heidän heikon vastustuskykynsäkin vuoksi. Etenkin Ruotsista puhuttiin lapsille houkuttelevaan sävyyn, minkä vuoksi sinne matkanneita lapsia kadettiin.¹⁸⁷ Oletettavasti myös Pitäjänmäen lastenkotiin jääneet lapset tunsivat kateutta lastenkodista lähteneitä sotalapsia kohtaan.

Taulukko 2. Pitäjänmäen lastenkodin lapsien iät ja määrä 1939–1944.

Vuosi	Alle 1 v.	1–6 v.	7–15 v.	Vuoden alussa	Sisäänkirjatut	Uloskirjatut	Vuoden lopussa
1939	9	73	101	138	60	59	139
1940	11	80	92	133	53	38	148
1941	3	74	105	148	34	43	139
1942	9	68	101	139	39	59	119
1943	8	61	116	119	52	50	121
1944	3	60	101	121	38	65	94

Lähde: Toimintakertomukset 1940–1944, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Tilastoja ja selvityksiä 1939–1944, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

Suurin osa lastenkodin lapsista oli sota-aikana kouluikäisiä, kuten taulukosta 2. näkee. Koulujen ollessa suljettuna lastenkodissa oli päivisin huomattavasti enemmän vahdittavia lapsia, kuin rauhan aikana. Ei ole tietoa, jatkettiin opiskelua lastenkodin kotikoulussa, kun muut koulut sulkivat ovensa. Työntekijöistä oli pulaa ja aika oli kiireellistä, minkä vuoksi ei välttämättä ollut resursseja kotiopetukselle. Vuosina 1941 ja 1942 lastenkodista lähetettiin joukko helsinkiläisiä lapsia Ruotsiin ja Tanskaan turvaan.¹⁸⁸ Tämä näkyy taulukossa 2., kun

¹⁸⁴ Toimintakertomus 1944 maaliskuussa 1945, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁸⁵ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 76; ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74.

¹⁸⁶ Kirves 2010, 94; Näre & Kirves 2010, 24–25.

¹⁸⁷ Kirves 2010, 97–98.

¹⁸⁸ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 76.

kyseisinä vuosina lastenkodista poistui enemmän lapsia kuin sinne kirjattiin sisään. Myös jatkosodan loppuminen vuonna 1944 näkyy ulos kirjattujen lasten määrässä, sillä moni lapsi pääsi palaamana kotiinsa sotatoimien päätyttyä Etelä-Suomessa.

Sodan aikana lastenkotiin sijoitettiin ”puolustuskyvyttömiä” lapsia, joilla ei ollut tarvetta turvautua keuhkotaudilta.¹⁸⁹ Puolustuskyvyttömillä lapsilla tarkoitettiin luultavasti sosiaalisesti turvattomassa asemassa olevia lapsia, sillä lastenkotiin sijoitettiin sodan aikana evakkolapsia Karjalasta ja Inkeristä, sekä orvoksi jääneitä lapsia.¹⁹⁰ Lastenkodissa asuneet kaksi inkeriläistä lasta määrättiin muiden inkeriläisten tavoin jatkosodan jälkeen palautettaviksi kotimaahansa. Pitäjänmäen lastenkodissa asuneet inkeriläiset kuljetettiin sosiaaliministeriöstä tulleen ohjeen mukaan siirtoväkihuoltotoimiston määräämään kokoontumispaikkaan, josta heidät kuljetettiin takaisin Neuvostoliittoon.¹⁹¹

Elintarvikepula oli sotien aikana erityisen paha kaupungeissa, ja nälänhätä ja aliravitsemus olivat isoja ongelmia.¹⁹² Monelle lapselle nälkä olikin turvattomuuden lisäksi keskeinen kokemus ja muisto sodasta.¹⁹³ Sodan aikana vallinnut pula-aika leimasi Pitäjänmäen lastenkodin arkea, sillä lastenkoti kärsi köyhyydestä ja yleisestä tavarapulasta.¹⁹⁴ Elintarvikkeiden hintojen nousun vuoksi lastenkodilla meni entistä enemmän rahaa ruuan hankkimiseen.¹⁹⁵ Ruuan hankinta ja sen puute stressasivat lastenkodin johtajattaria, sillä lastenkodissa ei pystytty noudattamaan niin terveellisiä elämäntapoja, kuin olisi ollut tarpeen.¹⁹⁶ Arkipäiväisten hyödykkeiden kuten polttoaineen ja vaatteiden kallistuminen vaikuttivat osaltaan lastenkodin taloudelliseen tilanteeseen. Lastenkoti sai talvisodan aikana vaatelahetyksiä Ruotsista, mikä toi pienen helpotuksen rahahuoliin.¹⁹⁷ Jatkosodan aikana Ruotsista saatiin ruokalähetyksiä, Helsingin Lastensuojeluvirastolta kenkiä ja yksityishenkilö

¹⁸⁹ Toimintakertomus 1943, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁹⁰ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 20.9.-29.9.1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

¹⁹¹ Sosiaaliministeriön ohje inkeriläisten palauttamisesta Neuvostoliittoon 20.11.1944, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

¹⁹² Näre & Kirves 2010, 23–24.

¹⁹³ Turtiainen 2008, 311.

¹⁹⁴ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁹⁵ Toimintakertomus 1940, Toisteet (1932–1998), Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin arkisto, KA; Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74.

¹⁹⁶ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA; Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁹⁷ Toimintakertomus 1940, Toisteet (1932–1998), Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin arkisto, KA; ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74–75.

lahjoittivat rahaa sekä erilaisia hyödykkeitä, kuten hammasharjoja ja kalanmaksäöljyä.¹⁹⁸ Lastenkotiin sijoitetut lapset saattoivat myös saada henkilökohtaisia lahjoja sukulaisiltaan tai tuttaviltaan. Esimerkiksi tuberkuloosia sairastava tyttö sai Kööpenhaminassa asuvalta kummisedältään rahaa ja herkkuja, jotka toivat iloa työlle, mikä taas piristi vaikeana aikana myös henkilökuntaa.¹⁹⁹

Vaikka taloudellisesti tavallista heikompi tilanne aiheuttikin huolta, pyrittiin lastenkodissa ajattelemaan, että menot ja tulot voidaan laskea muillakin osa-alueilla kuin tilikirjasta. Esirukoukset nähtiin pääomana, sillä hengellinen elämä koettiin yhtä tärkeäksi kuin taloudenhoitokin. Lastenkodin hyvät hoitajattaret, joilla oli kutsumus ja jotka työskentelevät rakkaudella ja vastuuntunnolla, nähtiin eräänlaisena voittona. Voittoa ja häviöitä laskettiin myös sen perusteella, millaisia lapsia lastenkoti oli kasvattanut. Voittona pidettiin sitä, että lastenkodissa tehty tuberkuloosityö oli sosiaalisesti arvokasta, sillä parantuneet lapset ovat kasvaneet kunnan kansalaisiksi. Lastenkodissa kasvaneet ja aikuisena sotaan lähteneet nuorukaiset ja kodistaan ja perheestään huolehtivat nuoret naiset kuuluivat näihin voittoihin, kun taas jokainen ”hairahtanut nuori ihminen” koettiin kirvelevänä tappiona.²⁰⁰ Kasvatustyön voittojen mainitsemisella haluttiin helpottaa taloudellisen tappion tuomaa epäonnistumisen tunnetta. Kasvatusihanteet kertovat myös Pitäjänmäen lastenkodissa toteutetusta isänmaallisesta kasvatuksesta. Poika oli kasvatettu oikein, jos hän koki vastuukseen puolustaa Suomea.²⁰¹ Tytön taas oli tärkeää kokea vetoa äitiyteen ja kodista huolehtimiseen, sillä seuraavan suomalaisen sukupolven kasvatusta oli hänen harteillaan.²⁰² Ajattelutavalla oikein kasvatetuista nuorista lastenkodin henkilökunta halusi painottaa, että heillä oli oma roolinsa Suomen tilanteen kohentamisessa sodan aikana.

4.2. Elämä sodan jälkeen 1945–1949

Jatkosodan päättyminen syyskuussa 1944 merkitsi rauhan aikaan paluuta Pitäjänmäen lastenkodissa, vaikka suomalaiset jatkoivat sotaa vielä Lapissa. Rauhan tultua Suomen jälleenrakentaminen vaati kaikkien suomalaisten panosta, niin aikuisten kuin lastenkin. Vaikka

¹⁹⁸ Toimintakertomus 1944 maaliskuussa 1945, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

¹⁹⁹ Kööpenhaminalaiselta mieheltä Pitäjänmäen lastenkotiin 21.11.1942, Kirjeistö (1922–1989) PLA, KA.

²⁰⁰ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, Viesti, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74–76; Toimintakertomus 1943, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁰¹ Näre 2008, 67.

²⁰² Kivimäki et al. 2015, 30.

taistelut päättyivät, pula-aika jatkui, minkä vuoksi sota-ajan arjesta ei päästy kokonaan eroon vielä 1940-luvun aikana.²⁰³

Sosiaaliministeriö ohjeisti lastenkoteja ja hoitolaitoksia palaamaan pikimmiten rauhan ajan toimintatapoihin edellyttäen tarvittavien korjaustöiden toteuttamista, asianmukaista ravintoa sekä hygieniasta ja terveydestä huolehtimista.²⁰⁴ Suuremmista korjaustöistä ei sodan jälkeen ole mainintaa, mikä voi selittyä sillä, että rakennuksia ehostettiin jo sodan aikana. Keittiön vanha leipomouuni kuitenkin uusittiin turvallisuussyistä, sillä sen todettiin olevan ”tulenarka”.²⁰⁵ Ravitsevan ravinnon hankkiminen oli heti sodan jälkeen haasteellista, inflaation ja säännöstelyn jatkuessa.²⁰⁶ Taloudellisesti tiukkaa tilannetta auttoi ruoka- ja rahalahjoitukset, joiden lisäksi lastenkodin lapset saivat uusia leluja ja makeisia.²⁰⁷

Taulukko 3. Pitäjänmäen lastenkotiin sisään kirjatuttujen ja uloskirjattujen lasten määrät, sekä uloskirjauksen järkeiset sijoituskoheet vuosina 1945–1949.

Vuosi	Sisäänkirjatut yhteensä	Poistunut yhteensä	Kotiin tai adoptioon	Toiseen laitokseen tai sairaalaan	Muualle
1946	103	116	81	24	11
1947	115	115	90	20	5
1948	83	93	81	8	4
1949	91	98	92	4	2

Lähde: Toimintakertomukset 1946–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Tilastoja ja selvityksiä 1946–1949, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

Kuten taulukosta 3. näkee, sodan jälkeisinä vuosina Pitäjänmäen lastenkodissa oli paljon vaihtuvuutta. Vuonna 1947 lastenkodista poistui yhtä monta lasta, kuin sinne oli vuoden aikana sijoitettu. Vuosina 1946 ja 1948–1949 poistuneita lapsia oli enemmän, kuin vuoden aikana sinne sijoitettuja. Vaikka Pitäjänmäen lastenkotia luonnehdittiin pysyvän luontoisena hoitopaikkana, vuosien 1946–1949 aikana poistuneista lapsista 84 prosenttia oli asunut laitoksessa vain alle kaksi vuotta. Poistuneiden lasten suurta määrää pidettiin niin Pitäjänmäen lastenkodin kuin Lastensuojelulautakunnankin näkökulmasta onnistumisena. Lapsia haluttiin pitää laitoksessa vain juuri sen aikaa, kun heillä kesti parantua tuberkuloosista, tai kun

²⁰³ Näre & Kirves 2010, 14; Turtiainen 2008, 311.

²⁰⁴ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁰⁵ Toimintakertomus 1949 26.1.1950, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁰⁶ Karonen 2015, 187, 198–200.

²⁰⁷ Toimintakertomus 1947 21.2.1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

eristäminen kotoa oli tarpeellista – ei yhtään sen kauempaa.²⁰⁸ Nopeaa vaihtuvuutta pidettiin hyvänä asiana oletettavasti siksi, että hoidon tarpeessa olevien lasten määrä oli lisääntynyt sodan aikana, jolloin apu haluttiin tarjota mahdollisimman monelle. Myös heikko taloustilanne vaikutti siihen, ettei lapsia pidetty laitoksessa yhtään kauempaa kuin oli heidän terveystensä kannaltaan tarpeen.²⁰⁹ Lastenkoti oli kuitenkin osalle lapsista pitkäaikainen koti, sillä 1940-luvun loppupuolella laitoksesta poistuneista lapsista pisimpään asuneet olivat olleet laitoksessa 14 vuoden ajan.²¹⁰

Taulukon 3. perusteella suurin osa lapsista poistui lastenkodista omaan kotiin tai adoptioperheeseen. Myös toiseen laitokseen tai sairaalaan siirtyi lapsia etenkin vuosina 1946 ja 1947. Muualle lastenkodista poistuneista kuusi muutti pois työn perässä ja viisi lasta menehtyi, neljä heistä melkein vastasyntyneenä. Vuonna 1946 Ruotsiin lähetettiin seitsemän lasta ja neljä taas sijoitettiin sukulaisten tai läheisten luo. Erityisen tärkeänä pidettiin sitä, että suurin osa lapsista sijoitettiin takaisin omaan kotiin tai adoptiovanhemmille, sillä nämä vaihtoehdot nähtiin parhaiksi lasten kasvatuksen kannalta. Sodan seurauksena lastenkotiin oli sijoitettu useita sisarusparvia, ja perhesiteitä kunnioitettiin pitämällä sisarukset yhdessä.²¹¹

Osa lapsista oli saanut koulutyön päätökseen sodan aikana, mutta kouluikäisillä opiskelu jatkui entiseen tapaan sodan jälkeen.²¹² Sota-ajan traumaattisuudesta kertoo se, että kuudelle kouluikäiselle etsittiin psykiatria. Tilan puutteen vuoksi lastenkodin oma päiväkotiki ei pystynyt jatkamaan toimintaansa heti sodan jälkeen. Ennen päiväkodin jatkumista lapsille oli kuitenkin järjestetty toimintaa partiolaisten ja seurakunnan toimesta.²¹³ Päiväkotiki avattiin uudelleen vuonna 1947 koulutetun opettajan johdolla ja noin 20 lapsen voimin.²¹⁴ Vuosikymmenen lopussa päiväkodin lapsimäärä oli tuplaantunut. Sairaats lapset osallistuivat päiväkotitoimintaan kolmesti viikossa, ja terveet lapset seuraavat kolme päivää, aina kaksi tuntia päivässä.²¹⁵ Lisäksi lastenkodin pyhäkoulu ja kotikoulu sairaimmille lapsille jatkuivat, minkä lisäksi alettiin järjestämään ilmaista kerhotoimintaa.²¹⁶ Koulun jatkuminen sodan jälkeen oli monelle

²⁰⁸ Toimintakertomukset 1946–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Lastenkotikomitean teettämä kysely 31.12.1945, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

²⁰⁹ Toimintakertomus 1946 27.2.1947, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Toimintakertomus 1947 21.2.1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹⁰ Toimintakertomukset 1946–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Lastenkotikomitean teettämä kysely 31.12.1945, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

²¹¹ Toimintakertomukset 1946–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹² Toimintakertomukset 1945–1949, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹³ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹⁴ Toimintakertomus 1947 21.2.1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹⁵ Toimintakertomus 1949 26.1.1950, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹⁶ Toimintakertomus 1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

evakkoja ja pommituksia kokeneelle lapselle helpotus, sillä koulun myötä turvalliset arjen rutiinit jatkuivat.²¹⁷ Pitäjänmäen lastenkodin lapset olivat kokeneet niin pommitukset kuin evakkoajankin, minkä vuoksi koulun ja päiväkodin jatkuminen merkitsi varmasti monelle helpotusta ja turvaa.

Sodan jälkeistä Suomea voitaisiin kuvailla kehitysmaaksi, ja Suomeen lähetettiin ulkomailta hätäapua. Pitäjänmäen lastenkoti sai eri tahoilta lahjoituksina lisäravinteita kuten vitamiineja ja kalanmaksäöljyä, saippuaa ja puhdistusaineita sekä erilaisia elintarvikkeita, muun muassa maitojauhetta, margariinia ja rusinoita. Lastenkotiin lahjoitettiin myös 50 kappaletta Lasten päivä-julkaisuja.²¹⁸ Unicefin Suomeen lähetetyistä vaate- ja kangaslahjoituksista Pitäjänmäen lastenkoti sai kenkiä sekä flanellia ja villaa vaatteiden ompelua varten.²¹⁹ Myös lastenkodin vanhat asukkaat antoivat sota-ajan jälkeen lahjoituksia vanhaan hoitopaikkaansa.²²⁰ Vaikka lastenkoti sai monipuolisesti lahjoituksia, ei voida sanoa varmuutta siitä, saivatko lapset tarpeeksi ravitsevaa ruokaa, tai saiko jokainen kengät jalkaansa ja tarpeeksi lämmintä vaatetta ylleen.

Vuonna 1946 Pitäjänmäki liitettiin Helsingin kaupunkiin, minkä seurauksena lastenkodissa astui voimaan laki kahdeksan tunnin työpäivästä. Tämä sekä lisäsi palkkakustannuksia, että aiheutti tarpeen palkata lisää henkilökuntaa, mikä ei kohentanut lastenkodin taloustilannetta.²²¹ Taloudellisen tilanteen heikkeneminen näkyi seuraavana vuonna, kun lastenkodin toiminnan jatkuminen oli vaakalaudalla rahatilanteen vuoksi. Diakonissalaitoksen vedottua lastenkodin tarpeellisuuteen, Helsingin kaupunki myönsi toiminnan jatkamiseksi lainan, jota ilman lastenkoti olisi joutunut sulkemaan ovensa.²²² Vuonna 1948 ruokamenoissa, polttoaineissa ja palkoissa jäätettiin silti edelleen tappiolle.²²³ Taloustilanne ei siis heti helpottanut, mutta pääasia oli, että lastenkodin toiminta sai jatkaa.

²¹⁷ Tepora 2010, 52.

²¹⁸ Jälkikirjoitus, toimintakertomus 1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²¹⁹ Sosiaaliministeriöltä Pitäjänmäen lastenkotiin 7.1.1947, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA; Kuitti Unicefilta 24.3.1949, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA; Sosiaaliministeriöltä Pitäjänmäen lastenkotiin 20.12.1949, Kirjeistö (1922–1989), PLA, KA.

²²⁰ Toimintakertomus 1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²²¹ Toimintakertomus 1946 27.2.1947, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²²² Toiminta kertomus 1947 21.2.1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²²³ Toimintakertomus 1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

4.3. Sodan vaikutus tuberkuloosin hoitoon

Sota-ajasta ja sen jälkeisistä hankalista olosuhteista huolimatta Pitäjänmäen lastenkodissa toteutettiin parhaan mukaan sen tehtävää tuberkuloosin leviämisen ehkäisyssä ja sairaiden lasten parantamisessa. Sota oli kuitenkin heikentänyt lastenkodin hoidokkeja ja sinne sijoitettuja lapsia niin fyysisesti kuin psyykkisestikin, ja tuberkuloosi pääsi leviämään lastenkodissa sodan jälkeen. Vuoden 1945 toimintakertomuksessa mainitaan lastenkodin ”ihmismateriaalin” olevan heikompaa kuin ennen sotia. Tämän mainitaan johtuneen aliravitsemuksesta, vaihtuvista elinympäristöistä sekä lapsien asumisesta pelkästään äidin kanssa, ilman isän läsnäoloa.²²⁴ Tämän perusteella voidaan todeta, että perinteistä perhemallia pidettiin lapsen terveyden kannalta yhtä tärkeänä kuin ravinnon saantia ja pysyvää elinympäristöäkin.

Vuonna 1939 lastenkodin lapsista 46 sairasti tuberkuloosia, ja seuraavana vuonna sairastuneita oli 51. Suurin osa lapsista sairasti keuhkotuberkuloosia, mutta muutamalla tuberkuloosipotilailla tauti oireili selkärangassa, sidekalvoissa, aivokalvossa ja kurkussa.²²⁵ Tuberkuloosin hoito koki Suomessa suuren kehitysaskelen 1940-luvulla, kun tuberkuloosia vastaan kehitetty BCG-rokote otettiin virallisesti käyttöön.²²⁶ Pitäjänmäen lastenkodin henkilökunta sai vuonna 1941 koulutuksen uudesta rokotteesta.²²⁷ Ensimmäiset rokotteet Suomessa annettiin lapsille, mutta vuosien 1941 ja 1942 rokotettujen määrät olivat vielä pieniä, alle 2000 lasta vuodessa. Vuodesta 1943 rokotteita annettiin jo yli 20 000 lapselle, joihin kuului myös Pitäjänmäen lastenkodin lapsia.²²⁸

Lastenkodin lääkäri tohtori Tallberg lähti jatkosodan sytyttyä kesällä 1941 puolustusvoimien komennukselle, eikä vuoden loppupuoliskolla lastenkodilla ollut lainkaan omaa lääkäriä. Lapsia ei kuskattu säännöllisiin tarkastuksiin tuberkuloosihuoltolaan vaikean liikennetilanteen ja ilmavaaran vuoksi. Vuosikertomusten mukaan lapset olivat kuitenkin tavallista terveempiä, ja poliklinikalla käytiin vain muutaman kerran vuoden 1941 aikana.²²⁹ Vuoden aikana ei

²²⁴ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²²⁵ Lääkärin selvitys vuoden 1939 lasten terveydentilasta 8.3.1940, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Tohtori Tallbergin raportti vuoden 1940 Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 18.3.1941, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²²⁶ Härö 1992, 170.

²²⁷ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 11.9.–28.9.1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

²²⁸ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74; Härö 1992, 170.

²²⁹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1941”, *Viesti*, toukokuu-kesäkuu 1942, No 5–6, 74–75.

raportoitukaan mistään erityisemmistä sairauksista Tallkullan tyttöosastolla levinneen ihottuman lisäksi.²³⁰ Koska lastenkodissa ei käynyt lääkäriä jatkosodan alkamisen jälkeen vuonna 1941, ei mahdollisista terveysongelmista ole jäänyt yhtä tarkkoja tietoja, kuin muilta vuosilta.

Alkuvuodesta 1942 Tallkullan osastolla puhkesi tulirokkoepidemia, minkä seurauksena lastenkoti sai uuden lääkärin, tohtori Elli Sipilän, joka alkoi vierailemaan lastenkodissa säännöllisesti ja aina tarpeen tullen.²³¹ Lastenkodissa oltiin hyvin kiitollisia siitä, että säännölliset lääkärikäynnit jatkuivat, ja lasten hoitoon saatiin täten kaivattua lisäapua.²³² Marraskuussa 1942 tohtori Tallberg palasi komennukseltaan, jonka jälkeen hän otti jälleen vastuun lapsien terveydestä. ”Oman lääkärin” paluu oli lasten mieleen. Sotatilanteen rauhoittumisesta Helsingissä kertoi se, että loppuvuodesta kaikki lapset kuljetettiin tuberkuloosihuoltolan tarkastukseen noin vuoden tauon jälkeen.²³³

Vuonna 1943 lastenkodissa oli 42 tuberkuloosia sairastavaa lasta, ja 38 taudista parantunutta. Sairastuneille lapsille oli kaksi omaa osastoa, ja viidellä osastolla huolehdittiin terveistä lapsista. Lasten terveydentilaa kuvailtiin hyväksi.²³⁴ Kun Sipoossa evakossa olleet lapset palasivat vuoden 1943 loppupuolella lastenkotiin, huomattiin tarve sairaiden pikkulasten hoitopaikkojen lisäämiselle. Tomteboon tehtiinkin 0–4-vuotiaille tuberkuloottisille lapsille oma osasto, jolloin lastenkodissa oli kolme osastoa sairaille ja viisi terveille tai toipuville.²³⁵ Uuden sairaiden lasten osaston lisääminen kertoi tuberkuloosin leviämisestä sota-aikana erityisesti pienien lasten keskuudessa.

Tuberkuloosin ohella lastenkodissa sairastettiin sota-aikana hinkuyskää, angiinaa ja influenssaa. Vaikeisiin vuosiin mahtui myös sikotautiepidemia, kun vuonna 1942 tauti levisi kaikilla osastoilla yhtä lukuun ottamatta. Myös vesi- ja tuhkarokko levisivät pienten lasten keskuudessa.²³⁶ Sota-aikana lastenkodissa kuoli yhdeksän lasta, joista neljä kuoli tuberkuloosin

²³⁰ Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja 11.9.-28.9.1941, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

²³¹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 74–76.

²³² Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja tammi-kesäkuu 1942, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA.

²³³ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1942”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1943, No 5–6, 75.

²³⁴ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, *Viesti*, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74.

²³⁵ Toimintakertomus 1944 maaliskuussa 1945, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²³⁶ Tohtori Tallbergin raportti vuoden 1940 Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 18.3.1941, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Pitäjänmäen lastenkodin johtajattaren päiväkirja tammi-kesäkuu 1942, Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974), PLA, KA; Toimintakertomus 1943, Toisteet (1932–1998), PLA, KA; Tohtori Tallbergin vuoden 1944 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 15.3.1945, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

aiheuttamaan aivokalvon tulehdukseen, kaksi kuumeripuliin, yksi keuhkotuberkuloosiin, yksi angiinaan ja yksi vatsakalvon tulehdukseen. Kuolleisuus ei eronnut aikaisemmista vuosista, sillä vuosina 1935–1938 lastenkodissa kuoli samoihin sairauksiin 1–2 lasta vuosittain.²³⁷

Osa lapsista voitti tuberkuloosin sodan aikana, mutta samalla tauti oli päässyt leviämään lastenkodissa sodan aiheuttamien häiriöiden ja lasten aliravitsemuksen vuoksi.²³⁸ Tuberkuloosia sairastavien lasten osuus koko lastenkodin hoidokkien määrästä kasvoi vuosien 1944–1946 aikana suuremmaksi kuin kertaakaan aikaisemmin. Kun vuonna 1943 lapsista 35 prosenttia sairasti tuberkuloosia, seuraavana vuonna sairastuneita lapsia oli 71 prosenttia. Vuoden 1944 lopussa tohtori Tallberg totesi, että sairaiden lasten määrä oli loppuvuodesta vielä lisääntynyt, mutta hän ei ollut varma, oliko kyseessä tuberkuloosi.²³⁹ Vuoden 1945 tuberkuloosipotilaiden määrä kuitenkin kasvoi edellisestä vuodesta, minkä perusteella vuoden lopussa sairastuneet oletettavasti kärsivät taudista. Vuonna 1945 lastenkodin lapsista 86 prosenttia sairasti tuberkuloosia, ja seuraavana vuonna sairastuneiden lasten osuus laski vain kahdella prosentilla.²⁴⁰

Tuberkuloosin räjähdysmäinen leviäminen vaati lisähenkilökunnan palkkaamista, ja vuonna 1946 lastenkodin pikkulasten osastolle hankittiin oma lääkäri, joka kävi tarkastamassa lapset joka toinen viikko.²⁴¹ Pitäjänmäen lastenkodin tehtävä oli paitsi hoitaa tuberkuloosia sairastavia lapsia, myös suojella terveitä lapsia taudin leviämislta. Laitos ei onnistunut tässä tehtävässä sodan jälkeisinä vuosina, sillä tuberkuloosi levisi laajasti koko lastenkodissa. Tuberkuloosin leviäminen kertoo siitä, etteivät lapset sodan aikana saaneet tarvitsemaansa hoitoa ja ravintoa. Aliravitsemus heikensi lasten vastustuskykyä, ja luultavasti moni lapsi oli aliravittu sodan aikana ja sen jälkeen.²⁴² Aliravitsemus ei kuitenkaan ollut yksin lastenkodin ongelma, vaan moni sinne sodan aikana ja sen jälkeen sijoitettu lapsi oli luultavasti kärsinyt nälkää kotonaan. Vuosista 1947–1949 ei ole tietoa tuberkuloosia sairastaneiden lasten määrästä lastenkodissa. Koska määriä ei ole ilmoitettu esimerkiksi vuosikertomuksista, voidaan päätellä, että sairastuneiden määrä ei enää hiponut ennätyslukemia. Kyseisinä vuosina lastenkodista myös poistui paljon lapsia (taulukko 3.). Osa poistuneista lapsista sairasti tuberkuloosia, mikä vähensi

²³⁷ Tilastoja ja selvityksiä 1935–1985, Lapsiin liittyvät aineisto 1926–1974 c11 41, PLA, KA.

²³⁸ Toimintakertomus 1945 maaliskuussa 1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²³⁹ ”Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta v. 1943”, Viesti, touko-kesäkuu 1944, No 5–6, 74; Tohtori Tallbergin vuoden 1944 raportti Pitäjänmäen lastenkodin lasten terveydentilasta 15.3.1945, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁴⁰ Toimintakertomukset 1945–1946, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁴¹ Toimintakertomus 1946 27.2.1947, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁴² Näre & Kirves 2010, 24–25.

tuberkuloosia sairastavien osuutta.²⁴³ Myös tuberkuloosirokotukset 1940-luvun loppupuolella auttoivat estämään taudin leviämistä lastenkodeissa.²⁴⁴

²⁴³ Toimintakertomus 1947 21.2.1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

²⁴⁴ Toimintakertomus 1948, Toisteet (1932–1998), PLA, KA.

5. Johtopäätökset

Pitäjänmäen lastenkodin perustamisen taustalla oli Suomessa vauhdilla levinnyt keuhkotauti eli tuberkuloosi. Diakonissasisar Elin Wegelius ja diakonissalaitoksen lahjoittaja leski Constance Montgomery huolestuivat tuberkuloosin leviämisestä lasten keskuudessa, ja vuonna 1910 he päättivät perustaa keuhkotautisille lapsille tarkoitetun hoitolaitoksen Sörnäisiin. Laitos muutti vuonna 1912 Pitäjänmäelle, joka oli turvallisempi ja terveellisempi ympäristö tuberkuloosia sairastaville lapsille. Pitäjänmäelle muuton jälkeen lastenkotiin sijoitettiin sairastuneiden lasten lisäksi lapsia, jotka tarvitsivat suojaa kotona leviävältä tuberkuloosilta.

Pitäjänmäen lastenkoti siirtyi sen perustajilta virallisesti Helsingin diakonissalaitoksen omistukseen vuonna 1915, minkä myötä laitoksen toiminnasta tuli organisoidumpaa. Lastenkoti hankki heti Pitäjänmäelle muuton jälkeen uusia rakennuksia, sillä laitos kasvoi nopeasti. Ensimmäinen maailmansota näkyi lastenkodin arjessa, kun sen lähistölle kaivettiin juoksuhautoja, minkä seurauksena sairaiden lasten parantumisen kannalta tärkeänä pidettyä ulkoilua jouduttiin rajoittamaan. Keväällä 1918 Suomen sisällissodasta seurannut epävaka tilanne herätti pelkoa ja huolta Pitäjänmäen lastenkodissa. Valkoisten ja saksalaisten sotilainen majoittaminen lastenkodissa aiheutti kuitenkin ylpeyttä, kun lastenkoti sai olla mukana valkoisen Suomen voittokulussa. Sisällissota vaikutti lastenkodin elämään merkittävimmin Helsingin taisteluiden aikana. Maailmansodasta johtuva inflaatio ja sen aiheuttama heikko taloustilanne aiheuttivat Suomessa pulaa elintarvikkeista ja muista hyödykkeistä. Pula-aika näkyi Pitäjänmäen lastenkodin elämässä huolena ruuan saannissa, nälkänä ja sähkövalon puutteena.

Maailmansotien välisenä aikana Pitäjänmäen lastenkodissa koettiin merkittäviä muutoksia, kun lastenkodin hoidokkien määrä kasvoi tasaisesti miltei 150 lapseen vuodessa. 1930-luvulla lastenkotiin alettiin sijoittamaan lapsia, joilla ei ollut kytköksiä tuberkuloosiin, ja jotka tulivat laitokseen Helsingin alueen ulkopuolelta. Laitoksen laajeneminen edellytti uusien rakennusten hankkimista ja useita remonteja. Lastenkoti sai myös omaa viljelysmaata uusien rakennushankintojen yhteydessä, mutta viljelyksistä ja niiden vaikutuksista lastenkodin ravinnonsaantiin tai talouteen ei ole tietoa.

Henkilökunta koki työvoiman puutetta lastenkodin laajentumisen ja heikon taloustilanteen takia, minkä seurauksena moni lastenkodin lapsi työskenteli laitoksessa. Lasten työnteko 1900-luvun alkupuolen Suomessa oli yleistä, eikä lasten työskentely lastenkodissa poikkea ajan

kasvatustavoista. On kuitenkin mielenkiintoista, että lastenkotiin hoidettavaksi sijoitetut lapset päätyivät hoidon vastaanottamisen sijaan työskentelemään laitoksessa.

Koko Suomea ravistellut toinen maailmansota vaikutti merkittävästi Pitäjänmäen lastenkodin toimintaan ja lasten olosuhteisiin. Osa lastenkodin lapsista lähti evakkoon koko talvisodan ajaksi sekä jatkosodan aikana vuonna 1943. Evakko-aika vaikeutti lastenkodin eri osastojen yhteydenpitoa. Kuten koko Suomessa, myös lastenkodissa lasten työnteko lisääntyi etenkin koulujen ollessa kiinni. Pääkaupunkiseutua vaivanneet ilmahälytykset ja pelko pommituksista vaikutti lastenkodin elämään konkreettisesti valvottuina öinä, evakkomatkoina, terveydenhuollon puutteena ja pelkona.

Sota-aikana kärsittiin elinkustannusten korkeista hinnoista, mikä vaikutti esimerkiksi ruuan laatuun ja määrään lastenkodissa. Niin ulkomailta kuin kotimaastakin saadut avustukset ja lahjoitukset toivat iloa synkkyyden keskelle. Lasten hyvinvointi ei ollut poikkeusaikana ennallaan, ja sodan aiheuttama turvattomuus ja aliravitseminen vaikuttivat lapsiin. Lastenkodin osastoja jouduttiin sulkemaan niin taloudellisista syistä kuin lasten turvallisuuden takaamiseksi ilmahälytysten aikana. Osastojen yhdistäminen aiheutti ahtautta ja hankaloitti olosuhteita entisestään.

Jatkosodan päätyttyä Pitäjänmäen lastenkodissa pyrittiin viranomaisten ohjeiden mukaan palaamaan normaaliin mahdollisimman nopeasti. Pula-ajan jatkuminen ja tuberkuloosin leviäminen tekivät rauhan ajan arkeen paluusta vaikeaa. Tuberkuloosi pääsi leviämään lastenkodissa räjähdysmäisesti vuosien 1944–1946 aikana, sillä lastenkodin hoidokkien vastustuskyky oli heikentynyt aliravitsemuksen myötä. Myös osastojen yhdistämiset ja työvoimapulasta johtuva huolimattomuus hygieniassa ja terveydenhuollossa saattoivat vaikuttaa taudin leviämiseen. Lisääntynyt lasten työnteko saattoi osaltaan vaikuttaa tuberkuloosin leviämiseen. Sodan jälkeisinä vuosina lapsia haluttiin pitää lastenkodissa mahdollisimman vähän aikaa, ja lapsia saatettiin poistaa laitoksesta sairaanakin.

Lastenkodissa sai ajalle tyypillistä kristillistä kasvatusta, ja laitoksen hoitohenkilökunta oli hyvin vihkiytyntä työlleen. Lastenkodissa toteutettiin isänmaallista kasvatusta, mikä oli 1900-luvun alun Suomessa tyypillistä. Etenkin nuoria kannustettiin työntekoon, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että osa lastenkodin lapsista jäi koulusta valmistuttuaan töihin lastenkotiin. Jotkut Pitäjänmäen lastenkodissa asuneet lapset halusivat palata lastenkotiin tai lähettivät sinne lahjoituksia, mikä kertoo kiintymyksestä laitokseen ja sen henkilökuntaan.

Talousongelmat vaivasivat lastenkotia 1910–1940-luvuilla. Lastenkodin taival meinasi päättyä jo vuonna 1916, kun Helsingin diakonissalaitos oli valmis myymään lastenkodin rakennukset. Vuonna 1947 talousongelmat olivat kasautuneet, ja lastenkodin toimintaa pystyttiin jatkamaan vain lainarahan avulla.

Laitoksessa oli erilliset osastot tuberkuloosia sairastaville ja tartunnalta suojassa oleville lapsille. Lastenkodilla oli 1910-luvulta saakka oma lääkäri, ja lääkärikäynnit olivat säännöllisiä sota-aikaa lukuun ottamatta. Pitäjänmäen lastenkodissa olleita sairaita lapsia hoidettiin ajan tuberkuloosihoidon mukaisesti levon, lisäravinteiden, ulkoilman ja hygienian avulla. Valohoitoa käytettiin lastenkodin tuberkuloosipotilaiden hoidossa aina 1930-luvun loppuun saakka huolimatta siitä, että se oli todettu hyödyttömäksi hoitokeinoksi keuhkotautia sairastaville. Röntgenhoidot olivat osa lastenkodin tuberkuloosia sairastavien lasten säännöllistä hoitoa jo 1920-luvulla, vaikka hoitomuoto otettiin yleisesti keuhkotautisten hoitomenetelmäksi vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Pitäjänmäen lastenkodin lapsille alettiin antamaan ensimmäisiä BCG-rokotteita tuberkuloosia vastaan vuodesta 1943 alkaen, jolloin rokotteen käyttö aloitettiin laajamittaisemmin Suomessa. Tuberkuloosin hoitoa jouduttiin laiminlyömään sota-aikana, kun tuberkuloosihoitolaan ei ollut mahdollista päästä säännöllisiin tarkastuksiin ja lääkärin vierailut eivät aina olleet mahdollisia.

Tuberkuloosi oli vakava ongelma Suomessa 1910–1940-luvuilla, ja etenkin lasten suojatumista taudilta pidettiin tärkeänä. Pitäjänmäen lastenkodissa sadat lapset pelastuivat keuhkotaudilta. Tutkimukseni Pitäjänmäen lastenkodista osoittaa, että tuberkuloosia sairastavien lasten avun tarve oli suuri. Pitäjänmäen lastenkoti ei ollut pelkästään tuberkuloosiparantola, vaan myös kasvatuslaitos. 1900-luvun alkupuolen tuberkuloosin torjunnassa pidettiin ensiarvoisen tärkeänä ehkäistä lapsia saamasta tartuntaa. Tämän vuoksi on mielenkiintoista, että samaan hoitolaitokseen sijoitettiin sekä sairaita, että tartuntavaarassa olevia lapsia. Toisaalta tämä menettelytapa kertoo siitä, että vaikka lapsiin suunnattua tuberkuloosityötä pidettiin ensiarvoisen tärkeänä, ei siihen silti panostettu tarpeeksi hyvin: ihanteellisessa tilanteessa sairaille lapsille ja tartunnalta turvaa hakeville lapsille olisi ollut erilliset laitokset. Lastenkodin lähdeaineistossa ei mainita, että tuberkuloosi olisi levinnyt osastoilta toiselle ennen toista maailmansotaa, mikä kertoo hoidon onnistumisesta.

Tutkimukseni valaisee Pitäjänmäen lastenkodin elämästä niitä osia, joihin lähdeaineisto antaa periksi. Lastenkodin arjesta saa melko sirpaleisen kuvan, eikä kaikista arjen aspekteista ole jäänyt tietoa. On myös tärkeää huomioida, että suurin osa aineistosta kertoo henkilökunnan ja

terveydenhuollon ammattilaisten näkökulmasta, ja lastenkodin lasten kokemuksia voidaan tarkastella vain rajallisesti. Esimerkiksi diakonissalaitoksen lehtiin kirjoitetut vuosikertomukset ovat lastenkodin johtajattaren kirjoittamia, jolloin punainen lanka lastenkodin toiminnasta kietoutuu hänen tulkintansa ympärille.

Pitäjänmäen lastenkodista voisi tehdä jatkotutkimusta sen toiminnasta 1950-luvulta tähän päivään saakka, kuinka lastenkodin luonne tuberkuloosia hoitavana laitoksena muuttui enemmän lastensuojelun laitoksen suuntaan. Myös muissa Helsingin diakonissalaitoksen laitoksissa olisi tutkittavaa, kuten Pellaksen tyttökodissa ja Kotivallin parantolassa. Näistä laitoksista löytyy tietoa Betania- ja Viesti-lehdistä. Pellaksen tyttökodin tutkimus voisi olla väylä hyödyntää historiallista tyttötutkimusta, kun Kotivallin parantolan tutkimus taas täydentää tietoa tuberkuloosin hoidon historiasta.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Helsingin Diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkodin arkisto (PLA)

Diaarit (1930–1973)

Opetuspäiväkirjat (1930–1937)

Kirjeistö (1922–1989)

Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat (1920–1998)

Hallintoasiakirjat (1932–1987)

Henkilökuntaan liittyvät asiakirjat (1927–1997)

Lapsiin liittyvä aineisto (1926–1974)

Muu aineisto (1935–1998)

Toisteet (1932–1998)

Painetut lähteet

Savonen, Severi ja Valter Forsman. *Keuhkotauti: sen hoito ja torjuminen*. Porvoo: WSOY 1935.

Wiren, Edvin. *Uskon ja rakkauden kylvöä: Helsingin Diakonissalaitos 1867–1942*. Porvoo: WSOY 1942.

Digitaalisena syntyneet lähteet

www-sivustot:

Helsingin diakonissalaitoksen www-sivusto. <https://www.hdl.fi/blog/110-vuotta-lapsi-ja-perhetyota/> (viitattu 24.5.2022).

Terveyskirjaston www-sivusto. <https://www.terveyskirjasto.fi/ltt00376> (viitattu 12.4.2022).

Terveyskirjaston www-sivusto. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00611> (viitattu 13.4.2022).

Filha ry:n www-sivusto. <https://www.filha.fi/historia/> (viitattu 13.4.2022).

Lehdistö

Viesti Helsingin diakonissalaitoksesta 1925–1943

Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot,

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?formats=JOURNAL>

Betania: aikakausikirja uskonelämän- ja toiminnan edistämiseksi 1915–1924

Huoltaja 1922

Köyhäinhoitolehti 1913

Opettajain lehti: Kansakouluopetus käsittelevä kuvallinen viikkolehti 1934

Suomen terveydenhoito-lehti 1921, 1924, 1930–1931

Tutkimuskirjallisuus

Haapala, Pertti. ”Kaaoksen monet juuret”. Teoksessa *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, toimittaneet Tuomas Tepora, Aapo Roselius, suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen, 40–41. Helsinki: Gaudeamus 2018.

Hakosalo, Heini. ””Tehokkainta lastensuojelu- ja tuberkuloosityötä, mitä yleensä ajatella saattaa”: joulumerkkikodit osana tuberkuloosin vastaista kampanjaa Suomessa (1936–1973)”, *Historiallinen aikakauskirja*, 113 no. 4 (2015).

Halila, Aimo. *Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia*. Helsinki: Helsingin kaupunki 1977.

Harrikari, Timo. *Lastensuojelun historia: tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksesta*. Tampere: Vastapaino 2019.

Härö, Sakari. *Vuosisata tuberkuloosityötä Suomessa: Suomen tuberkuloosin vastustamisyhdistyksen historia*. Helsinki: Suomen tuberkuloosin vastustamisyhdistys 1992.

Jauho, Mikko. *Kansanterveysongelman synty: tuberkuloosi ja terveydenhuollon hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Helsinki: Tutkijaliitto 2007.

Karonen, Petri. ”Suomi vuonna yksi. Sodasta rauhaan siirtyminen valtakunnallisena ongelmana.” Teoksessa *Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*, toimittaneet Kirsi-Marja Hytönen ja Ville Kivimäki, 175–208. Tampere: Vastapaino 2015.

Kivimäki, Ville, Hytönen Kaisa-Maria ja Petri Karonen. ”Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa”. Teoksessa *Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*, toimittaneet Kirsi-Marja Hytönen ja Ville Kivimäki, 11–38. Tampere: Vastapaino 2015.

Koivisto, Hanne. ”Yksilö ja valta – oikeustapahtumaa kuvaavien lähteiden ristiinlukeminen.” Teoksessa *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*, toimittaneet Asko Nivala ja Rami Mähkä, 136–169. Turku: 2012.

Kotioja, Eeva. *Hyvän lapsuuden rakentajat: Mannerheimin Lastensuojeluliitto 1920–2020*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala 2020.

Kirves, Jenni. ”Sotalasten siirretty lapsuus”. Teoksessa *Sodan kasvattamat*, toimittaneet Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala, 90–121. Helsinki: WSOY 2010.

Markkola, Pirjo. *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002.

Mäkipentti, Leila. *Keuhkotautisista sosiaaliin pohin: Helsingin diakonissalaitoksen Pitäjänmäen lastenkoti 1910–2000*. Helsinki: Kirjapaja 2003.

Näre, Sari ja Jenni Kirves. ”Lapsuus sodan keskellä”. Teoksessa *Sodan kasvattamat*, toimittaneet Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala, 12–31. Helsinki: WSOY 2010.

Näre, Sari. ”Lapset sodan uhreina.” Teoksessa *Sodan kasvattamat*, toimittaneet Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala, 168–184. Helsinki: WSOY 2010.

Näre, Sari. ””Päin ryssä!” Lapset ja nuoret sukupolviväkivallan uhreina”. Teoksessa *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toimittaneet Jenni Kirves ja Sari Näre, 63–102. Helsinki: Johnny Kniga 2008.

Näre, Sari. *Helsinki veressä: naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa*. Helsinki: Tammi 2018.

Nyström, Samu. ”Helsinki 1914–1918: toivon, pelon ja sekasorron vuodet.” Helsinki: Minerva 2013.

Paaskoski, Jyrki. *Ihmisen arvo: Helsingin diakonissalaitos 150 vuotta*. Helsinki: Edita 2017.

Pulma, Panu ja Oiva Turpeinen. *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto 1987.

Saarimäki, Pasi. ”Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen”. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Jari Eilola, Anu Koskivirta ja Satu Lidman, 74–91. Helsinki: Gaudeamus 2017.

Syväoja, Hannu. *Kansakoulu - suomalaisten kasvattaja: perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. Jyväskylä: PS-Kustannus 2004.

Tepora, Tuomas. ”Sota-ajan leikit ja koulu”. Teoksessa *Sodan kasvattamat*, toimittaneet Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala, 32–62. Helsinki: WSOY 2010.

Turtiainen, Jussi. ”” Kädestä suuhun – nälkämuistot sodan pula-aikana”. Teoksessa *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toimittaneet Sari Näre ja Jenni Kirves, 311–334. Helsinki: Johnny Kniga 2008.

Tuomaala, Saara. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.

Vehkalahti, Kaisa. *Constructing reformatory identity: girls' reform school education in Finland, 1893–1923*. Oxford: 2009.

Vehkalahti, Kaisa. ”Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa”. Teoksessa *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*, toimittaneet Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Ruutanen ja Kaisa Vehkalahti, 140–162. Helsinki: 2010.

Vehkalahti, Kaisa. ”Lapsuuden löytämisestä toimijuuden tutkimukseen. Lapsuuden historian kuusi vuosikymmentä.” Teoksessa *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*, toimittaneet Kaisa Vehkalahti, Essi Jouhki, Sanna Lipkin, Johanna Sitomaniemi-San ja Tiina Kuokkanen, 35–74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.

Vehkalahti, Kaisa. ”Se virallinen tarina? Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia”. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toimittaneet Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo, 234–264. Tampere: Vastapäino 2015.

Vainio-Korhonen, Kirsi. ”Vastuullinen historia”. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Jari Eilola, Anu Koskivirta ja Satu Lidman, 29–50. Helsinki: Gaudeamus 2017.